

Václav Břicháček

JUNÁK

*na přelomu
století* 1990–2000

Junák na přelomu století

Václav Břicháček

TISKOVÉ A DISTRIBUČNÍ CENTRUM

Praha, červen 2001

Obsah

Úvod	4
1. Svojsíkova tradice	6
2. Kladná zkušenost českého skautingu	9
2.1 Motivace	9
2.2 Činnost v dobách nesvobody	10
2.3 Různé formy oddílů	11
2.4 Odborné zázemí	13
2.5 Emoční výchova	14
2.6 Význam tradice	15
2.7 Osobnostní rysy vůdkyň a vůdců	16
2.8 Opravdovost českého skautingu	18
3. Děti roku 2000	20
3.1. Stav r. 1990	20
3.2. Pokračování po 10 letech	23
3.3. Pozitivní změny	23
3.4. Prohloubená rizika vývoje dnešních dětí	27
4. Svět na přelomu věků	32
4.1. Obecné problémy	32
4.2. Morální vývoj dětí	34
5. Změny v pojetí výchovy	39
5.1. Výchova jako celoživotní proces	39
5.2. Výchova jako dialog	40
5.3. Výchova vychovatelů	42
5.4. Metodická výchova	44
6. Zitřek českého skautingu	46
6.1. Myslet a jednat proti duchu doby	47
6.2. Rozvíjení kladných zkušeností	48
6.3. Věkové stupně	50
6.4. Spolupráce s rodinami	53
6.5. Občanství	54
6.6. Duchovní rozměr skautingu	56
Závěr	62
Základní literatura, časopisy	63

Úvod

Dle našeho letopočtu se ocitáme na přelomu věků. Blíží se 90. výročí vzniku skautingu v naší zemi a zároveň uplynulo více než deset let od obnovy naší činnosti. Soudím, že nadešel čas na chvíli se zastavit, bilancovat minulost, pokusit se o pohled na současnost a uvažovat o budoucnosti Junáka. V několika následujících kapitolách nejdete subjektivní pokus o podobný pohled a také skautské úvahy o starých lidských otázkách: Odkud přicházíme? Kde jsme dnes? Kam směřujeme?

Junák prokázal v minulosti nesmírnou životaschopnost. Opakovaně byl obnovován, opětně nastupoval do služby dětem a hledal vlastní cesty v nových podmínkách. Předkládané úvahy o minulých zkušenostech, o dnešních možnostech i o potřebách zítřka budou jistě subjektivní, třeba i jednostranné, ale snad se mohou stát podnětem pro zamyšlení dalších autorů. Předivo historických událostí je složité a těžko přehledné. V dnešku jsme všichni plně ponořeni a o budoucnosti můžeme uvažovat z mnoha úhlů s vědomím jen těžko předvídatelných vývojových tendencí. Proto následující úvahy si ani v nejmenším nečiní nároky na definitivní závěry. Jde spíše o jakýsi úvod k společné poradě a k dalšímu uvažování o skautské výchovné i životní stezce.

V textu se opírám o některé již dříve připravené a částečně i otištěné úvahy. První kapitolu tvoří část příspěvku, který jsem připravil ke Svojsíkovu roku 1996. Část rozjímání o dnešních dětech je přetištěna z nultého čísla Skautingu 1990. Reflexi o kladných stránkách českého skautingu jsem připravoval pro Instruktorskou lesní školu Gemini – 2000. Jiné části textu jsem v různé podobě vykládal na roverských lesních kurzech, na lesních školách či na různých setkáních činovníků. Zde jsem se je pokusil shrnout a znovu utřídit.

Sleduji vývoj Junáka více než 55 let. Vidím mnohé úspěchy, sporné momenty, chvíle radostné i smutné. V prvé řadě však vidím rozzářené dětské oči. Vidím stovky – či spíše tisíce – žen a mužů, kteří se s velkým úsilím věnují svěřeným oddílům i vlastní sebevýchově. Vidím nové příručky, sloužící dětem i vůdcům. Vidím množství almanachů, které podávají svědectví o létech každodenního úsilí napravovat věci lidské prostřednictvím výchovy v mnoha městech i obcích. Vidím mnohé tábory, dospívající rovery, aktivní činovníky, mladé rodiny i starší old skauty a ověřuji si, že Svojsíkova vize „Jednou skautem – navždy skautem“ se stává skutečností. Odtud plyne můj optimismus, že skautská stezka nezaroste travou.

Končí století, které přineslo ohromný technický a civilizační vývoj, ale také mnohé těžké konflikty, války, nemoce, ničení hodnot i ohrožení života na celé planetě.

Uvědomujeme si, že nelze žít v pohodě, aniž bychom nenapravovali minulé i současné omyly. Vznikají a neustále se rozšiřují či obnovují iniciativy jedinců, skupin, společností i nadnárodních politických, náboženských či sociálních organizací, které hledají východiska z morální i civilizační krize. Mezi ně nesporně patří mezinárodní skautské hnutí.

Šíří se poznání, že nadcházející století může být hodnotnější, budeme-li usilovat o proměnu nás samotných a o proměnu dětí. Pro tuto naději i naléhavou výzvu budeme v naší činnosti pokračovat – s úctou k našim předchůdcům i s respektem k tisícům světlušek, vlčat, skautek, skautů i roverů, kteří jednou budou tvořit budoucnost.

Praha, na sklonku 20. století

Václav Břicháček

„Existují hvězdy, jejichž záři je na Zemi vidět, ačkoli už dávno zhasly. Existují lidé, jejichž jas nepřestává osvětlovat svět, ačkoli už nejsou mezi živými.“

H. Seneshová

1. Svojsíkova tradice

V dějinách české výchovy se nejednou stalo, že nadaný a osvícený jedinec výrazně předstihl myšlení své doby. Teprve dodatečně – a mnohdy až s odstupem dlouhé doby – se prosazovaly poznatky, které ocenily a potvrdily ideje i praktické činy vychovatelských reformátorů. Pomineme-li osudy díla Komenského, můžeme uvést i příklady z 20. století: Bezděkova etikoterapie a význam mravní výchovy pro obecné zdraví člověka, Pittrova výchova k přátelství dětí znepřátelených rodičů v době poválečné, Jedličkův systém péče o motoricky postižené děti, Krchova estetická výchova malých dětí aj. Zcela jednoznačně do této řady vychovatelů z Boží milosti patří i zakladatel skautingu A. B. Svojsík.

V době jeho mládí se jen velice tápavě formoval obor dětská psychologie. Na přelomu 19. a 20. století byly jeho poznatky chudé a nesystematické. Doznívala představa, že dítě je jen jakýsi menší dospělý a podle toho se s ním jednalo. Vyžadovala se naprostá poslušnost dětí již od nejútlejšího věku a vyšší vzdělání se poskytovalo jen chlapcům. Dítě bylo pasivním příjemcem poučování či specializovaného tréninku a soudilo se, že existují univerzální a uzavřená vzdělávací schémata od začátečního triviálního (čtení, psaní, počítání) až po požadavky jednotlivých typů a stupňů škol. Dítě přejímalo víceméně hotové poznatky a bylo vedeno k hodnotám a postojům, které platily a upevňovaly se již v minulých generacích. Pochopení pro dětskou individualitu a osobitost bylo jen mizivé. V průběhu 20. století však rychle přibývaly poznatky o vývoji dětí jak v rovině obecné, tak i individuální. Dnes se rýsuje opačné nebezpečí: příliš mnoha dílčích poznatků, které zcela překrývají pokusy o jakékoliv zobecnění. Jen obtížně se prosazuje názor, že vývojová psychologie se dotýká celého životního běhu člověka, což věděl v Čechách před více než 300 lety již J. A. Komenský.

Svojsík vstoupil do díla výchovy dětí velmi dobře připraven. Odborným vzděláním pedagog, studiem i cestováním si získal

rozhled po světě, a tím se lišil od většiny svých vrstevníků. Byl dobře seznámen s domácí kulturou, aktivně zasahoval do hudebního dění, uvažoval o potřebách českých dětí a uvědomoval si tradice našich duchovních dějin. Při hledání nových cest výchovy se setkal se vznikajícím hnutím – skautingem. Navštívil Anglii a rychle pochopil jeho přednosti, ale – jak říká v Základech junáctví – uvažoval o něm s patričním nadhledem.

Bylo mu jasné, že

- a) nelze mechanicky převzít cizí vzory, ale je třeba usilovat o vytvoření vlastního modelu, který odpovídá místní tradici a aktuálním i dlouhodobým potřebám českých dětí i české společnosti,
- b) je třeba hledat pomoc i oporu mezi představiteli vědy a kultury,
- c) musí se vytvářet vlastní styl práce jak v teorii, tak i ve skautské praxi.

Dokázal si stanovit veliký cíl – novou výchovu pro české děti – a převést ji do každodenního života. Chceme-li to vyjádřit masarykovskými termíny: byly zde ideály humanitní i všední, drobná práce.

Již při četbě prvních Svojsíkových úvah se nelze ubránit údivu, jak v mnoha směrech předstihl svou dobu:

Vědomí morálních kvalit vychovatele: „Skautskému vůdci je možno odpustit tu neb onu znalost či dovednost, doplní ji při dobré vůli cestou empirickou, nemožno mu však odpustit ryznost charakteru.“

Samostatnost v hledání praktických cest výchovy dítěte: „Je přední zásadou skautingu, že skaut se má snažit opatřit si vše potřebné sám. Tím roste v praktičnosti, v činném chápání života, v spoléhání na sebe a na svou sílu.“

Pochopil nutnost podpory dětské tvořivosti: „Často hochu nebo děvčeti zrodí se v hlavě myšlenka originální, každý se může uplatnit vhodným návrhem. Nikdo není tak malý a nepatrný, aby z jeho hlavy nemohla vytrysknout jiskra, která vzbudí oheň v myslích druhů, a tak dá vznik počínů, na které vskutku původce jejich může být hrdý.“

Formulace skautských ctností: skromnost, přátelství, sebezdokonalování, pevná vůle, mravní zásady, spořivost, rozumná volba povolání a pod. Většinu z nich vložil do skautského zákona a slibu. O více než šedesát let předstihl dnešní ekologii formulací zákona „Skaut je ochráncem přírody“ a dodnes se mnohdy neprosadilo ve společnosti pochopení druhé části tohoto bodu „... a cenných výtvorů lidských“. Uvažoval vědomě o výběru povolání dorůstajících dětí – a až za dvacet či třicet let se objevovaly nesmělé pokusy vytvořit první poradenské služby.

Svojsík pochopil vývojové zvláštnosti dětí – ve shodě s Baden-Powellem – ale domýšlel je i v koncepci skautingu pro celý život. Teprve až asi o padesát let později objeví psychologie teorii vývojových etap celoživotního běhu.

A snad největší metodický objev skautingu – družina, ve které se děti mezi sebou navzájem vychovávají pod vedením staršího kamaráda. Když skautský praktik dnes čte poznatky moderní sociální psychologie o hierarchii skupin, není těmito poznatky nikterak překvapen. Základní jednotka diada či triáda – co je to jiného než zásada „Buďte tři“ při vedení oddílu? Malá produktivní skupina, 5 – 8 členů – co je to jiného než skautská družina? Skupina, ve které se její členové mohou dobře znát, 25 – 30 členů – co je to jiného než skautský oddíl? Skupina, kterou je možno organizačně zvládnout, 100 – 150 osob – co to je jiného než středisko?

A tak Svojsík vytvořil osobitý pedagogický systém výchovy dětí ve volném čase. V dnešní terminologii bychom asi řekli alternativní systém, který předstihl oficiální pedagogiku. Na škodu věci nebyl mnohdy pochopen a po osmdesáti letech jsme svědky, jak obtížně se rodí obor „pedagogika volného času“, kterou Svojsík před léty nejen tušil, ale přímo prakticky realizoval.

Často se dnes objevují nářky, že děti se neumějí vyjadřovat a že umění řečnické je zanedbané. V Základech skautingu se tomu věnuje velká pozornost po stránce věcné i metodické. „Řečnictví je umění pronášeti myšlenky logickým, přirozeným způsobem, formou hladkou a plynou, řečí správnou a hlasem pevným, zvukným. A to nejen v úzkém kroužku, ale i před cizími, veřejně, v místnosti uzavřené nebo ve volném prostranství.“ Navržená metodická řada, jak se učit mluvit před ostatními, nebyla dodnes překonána, ani při užití řady technických pomůcek.

I při debatách o výchově k občanství, o výchově mravní, o lásce k přírodě i o lásce k lidstvu najdeme ve Svojsíkových úvahách řadu živých postřehů a podnětů, mnohdy zanedbávaných a podceňovaných. V Základech skautingu byla otištěná Ústava ČSR z roku 1920.

Neděvejme se však jen do minulosti, ale uvažujme o budoucnosti skautingu u nás na přelomu století. I dnes by naše úvahy měly vycházet z českých potřeb, ale tentokrát s vědomím, že svět je dnes mnohem menší, je propojen sítí mnoha vazeb a vztahem mnoha kultur, které se setkávají, ale i střetávají. Cokoliv se odehrává v jedné části světa – byť i velmi malé a vzdálené – má nutně ohlas i v jiných částech. Budeme hledat odpověď na otázku, jak vést děti dnes, aby se uplatnily ve světě budoucím, jehož obrysy jen matně tušíme. Bude to svět rychle se měnící, pohybující se mnohdy na hranicích katastrof ekologických, jaderných i politických, kladoucí velké nároky na vzdělání, spolupráci i adaptaci k měnícím se poměrům. Bude to však svět, který snad více než jindy bude potřebovat mravnost, solidaritu, vzájemné pochopení a respekt mnoha kultur, ale i potřeb přírody. Bude to svět, který bude potřebovat stále více výchovného úsilí při hledání cest od zmatků, nejasností a rozporů směrem k pochopení smyslu života a postupného chápání duchovního rozměru života.

Na tuto cestu jsme byli nasměrováni úvahami i praxí A. B. Svojsíka a jeho druhů a spolupracovníků. Mnohokrát jsme poznali, že výchova v dětství do velké míry určuje cesty v dalších životních etapách. Způsob života, vytvořený v dětství, do velké míry ovlivňuje životní styl v dospělosti i ve státnutí. O to větší je dnes odpovědnost výchovy, kterou jsme převzali od našich předchůdců.

„Kluci ve městě už tolik her neužijí; snad jim to teď nahradí skauting. Děti se mají nechat trochu řídit; dítě vyrostlé venku je vynalézavější, samostatnější a praktičtější...“

(K. Čapek: Hovory s TGM)

2. Kladná zkušenost českého skautingu

Při sledování duchovního vývoje skautingu v naší zemi se vynoří několik pozoruhodných zkušeností, které svědčí o životaschopnosti Svojsíkem vytvořeného hnutí. Třikrát bylo násilím potlačeno, a vždy se dokázalo s obdivuhodnou silou znovu obnovit a pohotově nabídnout služby dětem. Je to doklad, že program i metody, odpovídající zájmům i potřebám dětí, nelze z výchovy vymazat. Vrací se vždy znovu ve chvílích, kdy se objevuje naděje na obnovu svobody a demokracie. Vrací se jako výzva, kterou vyslyší mnozí, kdo v dětství prošli skautskými oddíly, cítí odpovědnost za péči o mladou generaci, za předávání poselství dobrého skutku, přátelství, spolupráce a tělesné i morální odolnosti. I v mezinárodním měřítku jsme získali ojedinělou zkušenost, která by si jednou zasloužila pečlivý rozbor.

Pokusím se naznačit základní pozitivní rozměry činnosti Junáka v naší zemi.

2. 1. Motivace

Svým programem a stylem práce skauting zaujal a motivoval řadu dívek a chlapců, kteří prošli oddílovou výchovou. Pro mnohé z nich se zřejmě stal pozitivní životní zkušeností, která se pevně vtiskla do jejich hlav i srdcí. Promítla se do jejich životů i v létech „poskautských“ a provázela je na další pouti životem. Mnohdy se to odehrávalo ve velmi obtížných životních situacích – často na pokraji existenčních podmínek, ve vězeních i na polích válečných. Svojsíkova již dříve zmíněná výzva „jednou skautem – navždy skautem“ nebyla ani prázdným heslem ani zbožným přáním. Skautská škola dětství se prosazovala, ukázala se jako plodná a emočně silná. Vytvořila pro mnohé děti výchozí předpoklady pro úspěšné zvládání požadavků, zátěží a nároků následujících škol života – často až do vysokého stáří.

Soudím, že naše zkušenost předstihla vědecké poznání, které se teprve postupně propracovávalo k pochopení dynamiky dlouhodobé životní cesty. Časné zkušenosti v rodině, první dětské skupiny i sdružování vrstevníků v dospívání tvoří rozhodující předpoklad pro formování produktivního i morálního života v dospělosti – ať již v životě rodinném či profesním. Mnohé děti získaly v oddílech v náležité míře a ve vhodné vývojové chvíli základy kladné totožnosti. Rozumí se tím potřeba pochopit sama sebe, své schopnosti, vlastnosti, postoje, hodnoty a sociální role. Výsledkem uspokojení této potřeby bývá kladné přijetí sama sebe, což je podmínkou pro kladné přijímání druhých lidí a pro uspokojivé zařazení jedince do širších společenských struktur. Prožitky ze skautské družiny a oddílu jsou pro děvčata i chlapce nesmírně cenné a mohou být velkou nápravnou zkušeností tam, kde selhává výchova v rodině či ve škole. Snad právě proto se mnozí bývalí skauti i po letech hlásili do služby dalším pokolením. Jiní se uplatnili ve vědě, v umění, v praktickém řízení společnosti na nejrůznějších úrovních či ve vlastních profesích.

Díky této životní zkušenosti stovek či spíše tisíců dětí bylo možno skautské hnutí vždy obnovit v letech 1945, 1968 i 1989. Pokaždé nastupovali noví či staronoví vůdcové i činovníci, ženy i muži a opětovně byli ochotni věnovat vedení dětí svůj čas i své nejlepší síly. Po roce 1968 jsme odhadovali, že asi 6 % žen a mužů, kteří vstupovali do Junáka kolem roku 1945 se po dvaceti letech vrátilo k aktivní práci s dětmi. Soudím, že se jednalo o duchovně i sociologicky ojedinělý jev. Když jsme se o tom zmiňovali po letech ve WOSM, vzbudil tento poznatek nečekanou pozornost a obdiv.

2. 2. Činnost v dobách nesvobody

Doba, kdy skauting byl potlačen, nebyla dobou spánku. Mnohé skautské oddíly či skupinky v nějaké formě existovaly a pod různými hlavičkami pracovaly dále a hledaly cesty, jak se věnovat dětem, pečovat o jejich vývoj a nenechávat je jen vlivu oficiálních institucí, ulice či televize. Řada rodičů po generace vzpomínala na vlastní dětství a sháněla pro potomky staré knížky – hlavně Foglarovky. Bylo s podivem, jak se tyto romány stále četly a předávaly z generace na generaci. Mezi dětmi kolovaly staré časopisy, potrhaný Mladý Hlasatel, Rychlé šípy a jiné texty. Opakovaně byly inspirací pro činnost či alespoň podněcovaly přání prožívat podivuhodná dobrodružství i přátelství ve vrstevnických skupinách. Jsme dlužni analýzu toho, co děti tolik lákalo na starých knihách – trochu tajemna, trochu dobrodružství, silné přátelství, vítězství dobra nad zlem přes mnohé překážky, zakázané ovoce, odvěká potřeba sdružování ve věku starších školáků a dospívajících, potřeba romantiky, nedostatek jiného programu, znechucení oficiální dětskou organizací a jistě i řada dalších momentů. To vše působilo, mísilo se se vzpomínkami starších generací a rezonovalo s potřebou po tisíciletí hluboce vloženou do našich genů žít v malých tlupách. Poznatky evoluční psychologie a kulturní antropologie z poslední doby právě tuto potřebu přesně popisují a analyzují.

Zkušenost návratu ke službě dětem i za svízelných podmínek je dalším dokladem životnosti skautského hnutí, které díky Svojsíkově prozíravosti si vytvořilo vlastní světybnou českou podobu. Ta odpovídala potřebám naší kulturní tradice i duchovních dějin. Snad právě proto se mohly opětovně během několika měsíců – ne-li několika týdnů – vynořit stovky oddílů i táborů a výchovné usilování se znovu rozvíjelo.

Mnohé zkušenosti jsou obsaženy nejen v oficiálních dokumentech, ale v celé řadě sborníků, almanachů či vzpomínkových listů, které se objevují. V mnoha místech skauti vzpomínají na výročí vzniku naší organizace – často po osmdesáti i více letech. V nich je možno vysledovat, jak skautská zkušenost, prožitá v dětství, zůstává zachována v paměti, znovu se obnovuje a opětovně vrací dospělého k práci s dětmi. Mnohdy to znamenalo myslet i jednat proti duchu doby, vést děvčata i chlapce k trvalým hodnotám, tázat se po smyslu života a po úkolech, které vyplývají pro každého v daném úseku života. Zároveň si při četbě vzpomínkových almanachů uvědomujeme, že v každém městě měl skauting vlastní osobitou podobu a nemohl být vtěsnán do striktních pravidel, o něž usilovaly totalitní formy výchovy.

2. 3. Různé formy oddílů

Během dlouhých let na různých místech vznikaly nové formy skautských oddílů. Po svém způsobu zcela spontánně předbýhaly pojetí výchovy jako celoživotního údelu člověka. Dnes existuje řada oddílů, které pracují po řadu desetiletí, pokračují neustále v činnosti a prochází jimi jeden ročník dětí za druhým. Postupně se rodí tradice, píší a opatrují se staré kroniky, památky z jednotlivých táborů či z jiných akcí, vytvářejí a udržují se vážné i méně vážné zvyklosti. Vzniká postupně neviditelný řetěz rukou a srdcí, ve kterém se předává a šíří poselství skautské činnosti z jedné generace na druhou.

Jiné oddíly si vytváří zázemí ze starších členů. Mnozí skauti či skautky přejdou v době dospívání do roverské družiny či kmene. Vytváří se buď přímo v oddíle, nebo při středisku. Kmen se časem rozděluje na mladší a starší část. Později vzniknou skupiny z nově se vytvářejících mladých manželství a na světě je rodinný skauting. Mladí rodiče s malými dětmi vytvářejí volné skupiny, které se vzájemně podporují, povzbuzují, vyměňují nové životní zkušenosti v péči o děti i z dalšího vzdělávání sebe samých.

Jednotlivé skupiny potřebují domýšlet si vlastní náplň činnosti, která je přiměřená jejich věku, životní etapě i potřebám. V popředí bývá hledání cest do života, vzdělávání, podpora přátelských vztahů a prožívání trvalých hodnot mravních i sociálních. Postupně krystalizuje program pro jednotlivé věkové stupně – pro rovery i pro rodinné skupiny. Bývá poměrně volný, hledají se cesty, vyměňují se zkušenosti, vznikají první příručky, časopisy i nové tradice.

Síla podobných skautských seskupení je v podpoře motivace a v uspokojování vývojových potřeb. Skauti a skautky v oddílech vidí, že existují roverské kmeny,

kteří mají svůj vlastní, lákavý program. Jednou až dorostou, budou do nich přijati a poznají nové, zajímavé aktivity. Stejně tak roveři pochopí, že jednou, až budou zakládat rodiny a hledat pracovní zaměření, čeká na ně nová životní etapa i nový program, který bude sice jiný, ale opět zajímavý. Při tom je nezbytné, aby stále měli před očima roje světlušek, smečky vlčat či oddíly skautek a skautů, aby pomáhali při jejich vedení a někteří z nich je přímo vedli. Ani dospělí skauti – matky i otcové – neztratí kontakt s výchozími oddíly a mohou pomáhat při jejich vedení. Zároveň jsou pro děti příkladem fungujících rodin a mohou významně přispět k předmanželské výchově, kterou mnohdy postrádáme. V oddílech skautky a skauti vidí, že i rodiny s batolaty mohou jezdit do přírody, tábořit a být prospěšní druhým. Jednou se někteří z rodičů k vedení oddílů znovu vrátí, až jejich děti dorostou či až sami budou zabezpečeni sociálně i ekonomicky.

Vhodně koncipovaný program pro jednotlivé věkové stupně („školy života“, jak je nazýval Komenský) odpovídá vývojovým stádiím člověka i jeho vývojovým potřebám. Rover, který si vytváří vlastní totožnost, hledá své místo ve světě, rozhlíží se po vzdělání i po lidské kultuře, má jiný nárok na program než mladí manželé, kteří se učí rolím rodičovským a hledají vlastní postavení v zaměstnání i v občanském životě. Stárnoucí old skaut se rozhlíží po cestách k produktivnímu stárnutí a snad i k moudrému nadhledu nad zmatky všednodennosti, ale zároveň bez velkých obav a smutku uvažuje o posledních věcech člověka a o vlastní životní bilanci. Svou životní zkušenost sdílí se svými vrstevníky a snaží se ji nevťiravě a nenásilně předat následníkům. I ve stáří, v rodinách s „prázdným hnízdem“ mají velký význam přátelské skupiny a hledání vhodného programu. Spolupráce a přátelství jsou velmi užitečné pro udržení pohody a životního stylu ve vyšším věku – mnohdy ještě více než v předcházejících fázích života.

Program a společné činnosti, které odpovídají nově vznikajícím potřebám, mají pozoruhodnou výchovnou sílu. Udržují a prohlubují přátelské vztahy a osobní i skupinovou pohodu. Je to velká opora jak ve chvílích, kdy životní okolnosti mohou být náročné a obtížně zvládnutelné, tak při drobných, všednodenních starostech, které neustálým opakováním znepríjemňují život a odvádějí mnohé dospělé od péče o duši, o okolní svět i o vlastní program.

Uvedené a jen stručně naznačené myšlenky se promítají do cest českého skautingu. Nejsou zcela běžné a ani se nemohou vytvořit v krátkém čase. Podobný systém může vznikat jen postupně jako výsledek dlouhodobé činnosti, usilování a výměny zkušeností mnoha motivovaných jedinců a skupin. Neustále však musí být v popředí zásada, že centrem skautského usilování je péče o děti – světlušky a vlčata, skautky a skauty. Bez jejich výchovy by veškeré další usilování ztrácelo smysl.

Soudím, že skautská praxe v takto dlouhodobě pojmávaném uvažování předběhla dnes požadovaný systém celoživotní výchovy. V pedagogickém myšlení se prosazuje teprve v posledních letech; v naší praxi krystalizovala již po několik desetiletí. V náznacích ji najdeme již v předválečném skautingu. Neměli bychom se ostýchat dát naše zkušenosti k dispozici současné pedagogické teorii?

2. 4. Odborné zázemí

Dalším znakem skautské výchovy v Čechách i na Moravě je již tradiční odborné zázemí. I zde navazujeme na původní tradici. Při formulaci základů skautingu se A. B. Svojsík opíral o pomoc i rady předních představitelů tehdejší vědy a kultury. Mnozí z nich přispěli podnětně do prvních příruček – stačí nahlédnout do Základů skautingu z r. 1911, kde najdeme jména třiceti významných osobností.

Tato tradice se dále rozvíjela. Dodnes jsou občas citovány předválečné studie MUDr. Hory, který sledoval účinek skautských táborů na zvyšování zdravotní odolnosti chlapců a své poznatky publikoval v mezinárodních skautských časopisech. Po roce 1945 se objevovaly pokusy o rozbor skautské výchovné praxe v součinnosti s tehdejšími Československým ústavem lidské práce. Požadavek sledovat skauting vědeckými metodami formuloval Pavel Křivský. Rudolf Plajner hledal mezi skauty odborníky z různých vědních disciplín a v roce 1968 považoval za doklad úspěšnosti naší výchovy skutečnost, že skautskými oddíly prošla řada vysokoškolsky vzdělaných odborníků. Mnozí z nich se aktivně podíleli na činnosti Junáka a pomáhali tehdy vytvářet dlouhodobý systém skautské výchovy. V historii lesních škol se opakovaně setkáváme se snahou začlenit do programu základní znalosti některých vědních disciplín.

Většinou jsme neměli čas mnohé náměty rozvinout, převést je do praxe a odvodit z nich náměty pro činnost oddílů. Teprve v posledních létech se rysuje velká šance využít vědecké poznatky z ekologie, humanitních věd, z teorie řízení i z dalších oborů, ale zároveň dát naše zkušenosti k dispozici pro vědecká bádání. Málokdo si uvědomuje, že mnohé poznatky ze sociální psychologie (typy vůdců, vývoj malých skupin, řešení skupinových konfliktů aj.) se opíraly o sledování amerických skautských oddílů.

Poznatky z různých vědních disciplín i z uměleckého tvoření se dnes promítají do programu roverů, do vzdělávání vůdců a dalších činovníků. Mezi rovery se snažíme podporovat motivaci ke studiu středoškolskému i vysokoškolskému. Obecná vzdělanost se stává důležitou složkou roverské výchovy. Třicet svazků skautské literatury, vydávané Milošem Zapletalem, je další doklad odbornosti současného Junáka. Prosadilo se pochopení, že vedoucí oddílů mohou čerpat mnohé poznatky ze současné vědy i kultury. Patří sem kromě jiného poznatky z prevence sociálně rizikových momentů, které ohrožují mladou generaci (drogy, šikanování, násilí, oslabené vztahy, pohlavní nekázeň, konzumní sklony aj.)

V posledních létech se v odborné literatuře dochází k výrazná shodě, že rozumná náplň volného času patří k základním předpokladům péče o děti a mladistvé. Víme velmi dobře, že pestré a motivačně lákavé programy, přiměřené věku a zájmům dětí, mohou směřovat jejich činnost, podporovat skupinovou spolupráci a povzbuzovat morální vývoj. Chlapci a děvčata, kteří se setkají s podobnými programy, většinou nepodlehnu různým pokušením a falešným lákadlům. Nesnáze v životě mladých lidí jsou působeny v první řadě nedostatkem rodičovské opory, rozpadem rodin, sníženou sebekontrolou a oslabením základních etických hodnot. Snaha čelit těmto rizikům a včas před nimi varovat se promítá do našich úvah o současné skautské metodice.

Děti k rozumnému vývoji potřebují stabilní prostředí, ve kterém se snáze vytvářejí sociální dovednosti, schopnost se rozhodovat a svá rozhodnutí plnit, rozumný životní styl, dostupnost sociální opory a potřeba žít v sociální a emoční jistotě. K tomu je nutná jak podpora obsahová (dostupné a pestré programy, které se skauting snaží rozvíjet a užívat), tak i neformální, která se nejnázřejměji prosazuje v přátelských a spolupracujících skupinách. Tyto poznatky, o kterých se v posledních letech píše ve studiích velkých mezinárodních týmů, jsme tušili již dávno. Snažili jsme se je prosazovat našimi prostředky. Na základě dlouhých zkušeností jsme vytvářeli vlastní výchovný systém a k němu přiměřenou metodiku. Chybí nám však odvaha naše zkušenosti zobecnit a aktivně přispět jak k rozvoji vědy, tak i obecné výchovatelské praxe ve vznikající pedagogice volného času. Jistá uzavřenost a snad i jakási skromnost je tu na škodu věci.

2. 5. Emoční výchova

Po léta jsme si uvědomovali, že pro přípravu na plný a úspěšný život v dospělosti nestačí jen rozvíjet rozumové schopnosti a podporovat školní vzdělávání, ale je také záhodno vytvářet kladné citové vztahy mezi dětmi a podporovat rozvoj sociálních dovedností. Postupně jsme vytvářeli základy k tomu, aby z nich vyrůstali odpovědní, citliví, vyrovnaní a tvořiví občané, schopní spolupráce při řízení věcí osobních i společenských.

Hledali jsme cesty, jak ovládat vlastní nálady a pocity, nepodléhat strachu, překonávat obtíže, nezávidět druhým jejich úspěchy, zpracovávat negativní pocity k sobě i k jiným, umět vyjádřit radost, přátelství i pohodu. Učili jsme se, jak motivovat chlapce i dívky k výkonu, nenechat se odradit neúspěchy či obavami, cvičit se ve vytrvalosti i ve schopnosti hledat a zkoušet nové cesty pro řešení svízelných situací. Podporovali jsme úsilí a píli, cenili snahu a podněcovali zájmy. Základem družinového systému je schopnost vytvářet dobré kontakty, zapojovat se do společných činností a her, vytvářet přátelské vztahy a překonávat spory. Dnes se v literatuře mluví o citové a sociální angažovanosti. Patří k ní pochopit druhé, vcítit se do jejich stavů, radosti i starostí, obav i nadějí, postřehnout, kdy potřebují podat pomocnou ruku, kdy uslyšet povzbudivé slovo a kdy je potřebné zvýšit nároky a důslednost. Snažili jsme se omezovat sobectví, agresi mezi dětmi i jejich egocentrismus – a vlastně jsme vytvářeli empatické vztahy v době, kdy tento pojem ještě nebyl znám. (Empatií či vcítěním se rozumí chápání cizích prožitků.)

Cenili jsme spolupráci, vzájemné kontakty a zapojení našich členů do společných činností. Odtud vedla cesta ke kladným mezilidským vztahům, ke společnému prožívání krásy přírody, k dobrým činům i ke společnému uvažování při zvládání obtížných situací.

To vše vedlo děti v oddílech k postupnému poznávání sebe sama, k orientaci ve vlastních prožitcích, přáních i snech a k vytváření životních cílů. Jsou to úkoly celoživotní, platily nejen pro malé skauty a skautky, ale i pro činovníky. Bez jejich

zvládání by nebylo možné uvažovat o mravní a duchovní výchově. Jistě se nám nedařilo všechny naznačené úkoly plnit v celém rozsahu, ale jejich potřebu si český skauting uvědomoval. Jsem přesvědčen, že mnohé děti dobře nasměroval.

Když se kolem r. 1990 ve výchově objevoval pojem emoční inteligence (nebo také emoční gramotnost), nebylo to pro nás nic mimořádně nového, co bychom neznali, i když jsme to vyjadřovali jinými slovy. Jen si vzpomeňme na nejrůznější metodické poučky jako: Stavme laťku každému trochu výše, pěstujme pro děti řád, který je všem pochopitelný, neodstraňujeme z cesty překážky, ale snažme se je zvládat, vyprávějme modelové příběhy pro poučení, hledejme různá řešení, zvažujme jejich výhody i rizika, poskytujme dětem oporu a jistotu, že spolu s námi zvládnou mnohé potíže, radujme se ze společného díla více než z osobního úspěchu, nestačí slova, ale působí vlastní příklad, úspěch mnohdy přijde až po neúspěchu atd. A ještě: berme vše s trochou humoru, bývá to nejlepší prevence různých rozkolů.

Přichází doba, kdy znalosti a informace se budou poměrně snadno získávat. Úspěšně se pohybovat po vlastní stezce, vytvářet dobré vztahy s druhými lidmi a vzájemně si pomáhat bude však potřebné i v informační společnosti. Zkušenosti, které jsme v tomto směru v minulosti získali, jsou vkladem i pro budoucí usilování skautských oddílů.

2. 6. Význam tradice

Při sledování našich zkušeností se vynoří i otázka historických a duchovních kořenů skautských činností. Jistým způsobem se Čechy i Morava liší od okolních zemí. Jsme v podstatě zemědělské země, každý z nás má venkovské předky a bylo jen málo českých městských rodin. Není asi náhodou, že ve 20. století se rozvíjel skauting, ale i Woodcraft, tramping, různé větve dobrodružné výchovy v přírodě, která je dnes respektována Prázdňinovou školou Lipnice a Českou cestou, i některými organizacemi ekologickými. Ani masový rozvoj chataření, chalupaření, zahradničení spolu s rozsáhlou turistickou tradicí není asi náhodný.

Nejde jen o jakýsi romantický návrat k přírodě a ani jen o reakci na totalitní praktiky minulých režimů, kdy útěk do chalup byl pokusem o život v relativní svobodě. Znakem duchovních dějin Čech je opakovaná zkušenost, že mnohé myšlenkové proudy se rozvíjely a prosazovaly v malých skupinách, propojených společnou ideou a přátelskými vazbami. Jen namátkou: klášterní komunity, Čeští bratři, farní komunity na vesnicích, Bolzanovo usilování na univerzitě a následné působení jeho žáků ve městech při prosazování osvícenských myšlenek, nejrůznější vlastenecké, kulturní i tělocvičné spolky, působení Masarykovy strany realistické atd. V tomto duchu se formuje i skauting. Šíří se z malých motivovaných skupinek do většiny měst a vytváří postupně velký proud organizační. Podobný vývoj můžeme dnes sledovat v roverských kmenech. V posledních letech se spontánně a s minimem organizačního úsilí vytváří síť přátelství a spolupraci propojených skupin z mnoha míst.

Ze spolupráce malých skupin postupně vznikají větší celky: lesní kurzy a lesní školy, kolem kterých vznikají kruhy absolventů. Snaží se šířit získané zkušenosti a poznatky do oddílů i do větších celků. Jsou to opět relativně malé skupiny, které jsou mezi sebou propojeny předivem společných prožitků a neformálních vztahů, podporují se, vyměňují zkušenosti a navzájem se inspiřují.

Snad nejtěžším úkolem je snaha vytvořit skupiny z nejrůznějších generací. Generační rozpor zdánlivě neřešitelný. Má však jistou naději na řešení, podaří-li se postupně prosadit dlouhodobou výchovu. Při ní je možno povzbudit potřebu i reálné metody překonávání mezigeneračních nedorozumění a předsudků. Mnohé z nich bývají jen zdánlivé, plynou z malé snahy hledat vzájemné porozumění a vzájemně si naslouchat. Tento úkol stojí před současnou generací mladších i starších skautů. Pokud se zdaří jej zvládnout, bude to velký přínos, kterým bychom předběhli jak současné vědecké myšlení, tak i společenskou praxi.

2. 7. Osobnostní rysy vůdkyň a vůdců

Nevyhneme se úvaze o charakteristice úspěšných vůdců, bez kterých by vedení oddílů nemohlo být účinné. Postupně se prosazuje poznání, že výchova není jakési přetváření či předělávání dítěte k obrazu vůdce. Vlče či skaut nemůže být našim působením lámán, frustrován či zbavován své vlastní svébytnosti, ale šetrně, taktně a odpovědně veden a zároveň respektován jako osobitý jedinec. Připravuje se pro aktivní život, postupně bude hledat své místo ve světě i smysl svého bytí. Na chlapce i děvčata působí neustále mnoho vlivů – od vrstevnických vztahů až po nesmírné množství událostí, které se v životě objeví. Do této složité sítě vlivů vstupuje skautský oddíl, který může mít velký vliv na vývoj dětské osobnosti. Jeho působení se může odrážet i daleko v budoucnosti jedince.

Pro činnost vůdce z toho plyne velká odpovědnost. Z paměti dětí nelze vymazat zkušenosti, které získávají na táborech, emočně silné prožitky v přírodě, přátelství, vznikající při společných činnostech, hrách i při překonávání různých nesnází, či vzpomínky na společně prožité táborové ohně pod hvězdným nebem. Mnozí cítí potřebu i povinnost získané zkušenosti předávat novým generacím. Nebývá to pouze jakýsi návrat do minulosti a opakování vlastní zkušenosti, ale silná touha předávat získané dál spojená s hledáním nových cest. Bez vědomí odpovědnosti za budoucnost by návrat k vedení dětí nebyl úplný.

Odpovědnost byla předpokladem obnovy i vzniku nových oddílů. Bez ní by se nezvládaly nároky táborů, programy oddílů, neprobíhaly by závody světlušek, vlčat, skautů či skautek, nevytvářely by se nové příručky a edice, nevznikal by program pro rovery, nebyly by desítky lesních kurzů a škol, nevytvořil by se program vzdělávání dospělých, ani dlouhodobá strategie Junáka pro budoucnost. Nesmírnou hodnotu má činnost sester, které úspěšně a spolehlivě vedou dívčí oddíly i při svých povinnostech pracovních a rodinných. Jen díky odpovědné a ukázněné práci stovek

či spíše tisíců žen a mužů stojí Junák na přelomu století ve službách dětí a nemusí řešit otázku, zda shánět a připravovat poloprofesionální vedoucí, z nichž mnozí nemají nezbytnou přímou zkušenost z vlastních prožitků v dětských oddílech.

Druhým příznačným momentem je dobrovolná práce vedoucích. Skautští činovníci jsou z jistého hlediska pány svého jednání a záleží na nich, jak zorganizují oddíl, vyhledají nováčky, určí rádce či připraví tábor po stránce technické i programové. Jejich úvahy a jednání vycházejí z hodnot, obsažených ve slibu a zákoně, ale svobodně se rozhodují mezi řadou možností, jak je naplňovat. Organizační, právní či hospodářské pokyny jsou sice závazné, ale týkají se jen relativně menší části činnosti vůdců. Při vedení oddílů se mohou opírat o příručky, o poznatky z různých seminářů, o debaty s jinými vůdci i o vlastní zkušenosti – ať již kladné, či záporné. Konečná řešení a rozhodování ve výchovných otázkách a problémech jsou pouze v jejich rukou. Dobrovolné rozhodnutí věnovat čas i nejlepší síly vedení dětí i vlastní sebevýchově je těsně propojeno s vědomím osobní odpovědnosti nejen za dnešek, ale i za budoucnost.

Základem rozhodování jak vést skauty i skautky je vlastní svědomí – a to je další osobnostní rys vůdců. Každý intuitivně ví či alespoň tuší, co je dobré a co je zlé. Uvědomuje si, že je možno dobro konat a zlu se vyhýbat. To však nevylučuje, že v jednotlivých případech můžeme mít odlišné názory a hledat konkrétní řešení sporných případů v dlouhých a mnohdy i úporných debatách.

Rozeznávání dobra a zla se někdy označuje pojmem svědomí. Je to vnitřní hlas, který člověka niterně oslovuje a zasahuje do jeho reálného jednání. Týká se jak činností, které jsou před námi, které zamýšlíme a které si představujeme, tak jednání již vykonaného. Svědomí předcházející promlouvá před činem, podněcuje k dobrému a varuje před nesprávnými kroky. Následné svědomí buď chválí a ospravedlňuje zvolený postup, anebo kárá a vyvolává výčitky. Vnitřními příkazy zaměřuje k dobrému a zákazy odvrací od zla. Po jednání zvažuje jeho kvalitu a poukazuje na odpovědnost činů. Hlasu svědomí se nelze vyhnout, je třeba jej slyšet, pozorně mu naslouchat a zároveň jej povzbuzovat u dětí. Vyhnete se tak velkému riziku, že nepěstovaný hlas svědomí je utlumován a oslabován.

Dalším znakem skautských vedoucích je jejich vzájemná opora. Vůdce, který pracuje sám, jen obtížně hledá stezku a ve své činnosti snadno upadá do jednotvárnosti. Jestliže mezi činovníky existuje řevnivost, žábymyší války a spory, pak pozornost od dětí se přesouvá na řešení (či mnohdy dokonce prohlubování) podřadných sporů. Kdykoliv se v minulosti objevovaly, utrpěl tím nikoliv skauting, ale skautské děti. I když se třeba mnohdy zdá, že předmětem sporu jsou otázky principiální, ve skutečnosti jsou pro chlapce i děvčata nepochopitelné. Snadno ztrácejí důvěru v činovníky. Z hlediska obecné výchovy to bývají převážně spory zbytečné a neproduktivní.

Na řadě kurzů se ukazuje, že pro vůdce je nezbytná sebezpoznavací zkušenost vzniku a vývoje mezilidských vztahů. Základy vznikají v rodině a ve škole, ale mnohé

se osvojí až ve vztazích s vrstevníky. Ztotožnění se s rádcem či s vůdcem bývá v oddílech časté a většinou velmi důležité. Dobře fungující vůdce oddílu se pro mnohé skauty stává důležitou postavou či přímo vzorem, který napodobují v individuálním životě.

Snad nejdůležitější ve výchově je lidskost vedoucího. Rozumí se tím kladný vztah k dětem, plný upřímného zájmu o ně, pochopení jejich radostí i starostí, úspěchů i neúspěchů a jejich přijetí se všemi vlastnostmi, které mají. Hybnou silou tohoto úsilí není vlastní prospěch, ba ani pouhá povinnost, ale spíše v člověku pevně zakořeněná naděje, s kterou vůdce překonává nejrůznější překážky a která ho mnohdy vede k jednání proti duchu doby.

Další podstatný znak vůdce je pokora a vědomí služby. Ví dobře, že není ani nenahraditelný, ani bezchybný. Učí se neustále, jak děti motivovat a vést k soudržnosti, dodržování pravidel a k prožívání i uskutečňování hodnot, obsažených ve skautském slibu a zákoně. Důležitým rysem pokory je schopnost časem předat své zkušenosti, postupně odejít z vedení s vědomím, že následníci, které připravoval, budou postupovat v jeho stopách a časem si povedou lépe než on sám. Zdaří-li se to, je to velké pedagogické vítězství. Uměli to mnozí skautští činovníci a vůdci oddílů, s kterými jsem se na skautské stezce potkal.

2. 8. Opravdovost českého skautingu

Z uvedených zkušeností můžeme odvodit závěr, že základním znakem českého skautingu je jeho opravdovost. Nebýval nikdy jen hrou, zábavou, náplní volného času, ale obsahoval důležitý rozměr morální a sociální při úsilí o přípravu dětí na budoucí život v dospělosti. Dnes k tomu přistupuje ještě rozměr mezinárodní. Stoupá odpovědnost nejen za jednu zemi ve střední Evropě, ale i vědomí nezbytnosti převzít náš díl odpovědnosti za celou planetu, která je z mnoha hledisek ohrožena. K tomu přidejme i poznání, co se dnes před námi ve výchově rysuje.

V posledních deseti dvaceti letech jsou v pedagogické psychologii hledány základní kladné vlivy, které působí na děti v různém věku a v různém prostředí. Při jejich studiu s překvapením zjišťujeme, že většinu z nich jsme znali již mnohem dříve, užívali je v oddílech a předávali je našim nástupcům. V odborné literatuře se nejčastěji uvádí:

- Dodávání naděje do života dívek i chlapců, naděje, že svět je v podstatě dobrý. Naši snahou je uvádět tuto naději do života.
- Zkušenost altruismu, která se projevuje v dobrých skutcích ve prospěch jiného bez očekávání jakékoliv odměny.
- Vytváření vřelého, přátelského a láskyplného prostředí, ve kterém se děti setkávají s důvěrou, otevřeností a s kladnými vzory.

- Nápravná zkušenost, že se mezi dětmi mohou vytvářet lepší vztahy, než poznávají ve škole či na ulici, a že mnohé obtíže a nesnáze lze překonávat spoluprací.
- Poznání, že je možno vytvářet soudržné skupiny, společně prožívat dobré i zlé, obtíže i radosti, vzájemně se od sebe učit a tvořit mikrosvět malých, přátelských skupin. Této zkušenosti se obvykle říká socializace jedince.
- Schopnost rozumně řešit konflikty mezi jedinci i skupinami, hledat dohody a společné postupy.
- Předávání pevných a prověřených informací o přírodě a člověku, jejich vyhodnocování a pedagogické využívání.
- Postupně se pohybovat po stezkách sebepoznání s vědomím, že je to proces klopotný a nikdy nekončící.
- Prožít zkušenost katarze, překonávání chyb, omluvy i odpuštění.
- Postupné chápání spirituální dimenze života, kdy jedinec přestane být středem vesmíru, překračuje své hranice a pokorně hledá ve společenství „stavitelů chrámu“ velké tajemství smyslu života.

Není to vlastně v podstatě starý skautský program, byť i snad v trochu jiných pojmech? Víme dobře, že jeho uskutečňování je dlouhodobý proces a že vytvoření hodnotného systému a z něj plynoucího jednání není krátkodobá záležitost. Víme také, že pokud jsou dobře položeny základy v dětství, je jeho plnění a dosahování mnohem snazší. Soudím, že toto je poselství skautské výchovné opravdovosti, jejíž základy vytvářeli naši zakladatelé.

„Dětství je jaro života, kdy nesmíme opomíjet příležitost, dobře připravit políčko ducha.“

J. A. Komenský

3. Děti roku 2000

První studii, kterou přijalo náčelnictvo chlapeckého kmene na přelomu let 1989/1990, byla úvaha nazvaná Dnešní děti. Vyšla tiskem roku 1990 v nultém čísle Skautingu na str. 13 a v anglické verzi téhož roku v mezinárodním skautském časopise EURO – INFO na str. 7 – 11. Cílem úvahy bylo posoudit, zda děti roku 1990 na úsvitu nové doby se liší od dětí, které jsme znali před dvaceti či čtyřiceti léty, a případně odvodit důsledky pro skautskou výchovnou metodiku. Ukázalo se, že existují určité změny, vyžadující sice určité úpravy v naší metodice, ale v podstatě že můžeme navazovat na minulé zkušenosti.

Soudím, že zmíněnou úvahu mohu jen s malými formálními úpravami přetisknout. Tehdy stanovené charakteristiky dětí platí v hrubých rysech i dnes. V druhé části této kapitoly nastíním některé jiné závažné změny, které pozoruji po deseti letech od obnovy naší činnosti. O důsledcích, které z toho plynou, budeme nuceni v budoucnosti uvažovat.

3. 1. Dnešní děti – stav roku 1990

Baden–Powellův výchovný aforismus, že ryby se chytají na návnady, které jim chutnají nejlépe, platil stejně tak v roce 1907 jako dnes. Ovšem za osmdesát let se poněkud změnila nejen ryby, ale i jejich chutě a konečně i vnadidla. Na základě vlastní zkušenosti za posledních dvacet let soudím, že základní principy skautské výchovné metodiky zůstávají v podstatě stále platné. Existují ovšem jisté rozdíly mezi dnešními dětmi a dětmi, které jsme vedli před dvaceti či čtyřiceti lety a nemůžeme před nimi zavírat oči. Pokusím se je stručně popsat a zároveň budu uvažovat o jejich důsledcích pro skautskou výchovu.

Během let se oslabil role rodinné výchovy. Přibývají děti nechtěné, děti z rozvedených rodin, z neúplných rodin, často potkáváme děti, na které rodiče „nemají čas“. Setkáváme se s rodinami, ve kterých rodiče o děti pečovat nemohou (nemoci, různé pracovní směny, „přeschůzování“ atd.), neumějí či

dokonce nechtějí. Tyto děti ztrácejí citovou jistotu, nevytvářejí si kladné vztahy ke svému okolí a objevují se u nich velmi často drobné odchylky od norem řádného vývoje (tzv. subdeprivace).

Pro vůdce skautského oddílu z toho plyne několik důsledků: V mnoha případech prakticky nahrazuje roli některého z rodičů či dokonce celé rodiny. Měl by být pevný v zásadách, ale přitom laskavý v jednání. Družinový systém budeme prohlubovat, co nejdéle udržovat stabilní sestavy družin a případné přesuny dětí mezi družinami omezovat jen na nezbytné minimum. Pro posilování vztahů mezi dětmi bude třeba hledat i nové metody, opírající se v první řadě o společné citové prožitky. Silný vliv mají společné prožitky v přírodě (např. pochod v době mezi nocí a svítáním, družinové ohně vhodně vedoucím motivované), společné zážitky kulturní volené v závislosti na věku dětí, společná činnost při výrobě různých předmětů či společná příprava akcí pro oddíl, pro veřejnost apod.)

Ztráta autorit, která souvisí s celkovým stylem výchovy. Autorita rodičů většinou značně poklesla, školy jsou převážně feminizovány, zmizely postavy jako je dobrý učitel, školník, sokolník, hlídač, ale i strážník apod. Dětem často chybí při výchově důslednost. Nevytváří se systém pravidel, regulující chování a jednání, ať již slovem, příkladem, či odměnami a tresty. Tyto nesnáze se dotýkají více chlapců, kteří postrádají otcovskou i obecně mužskou autoritu. Vůdce skautského oddílu by se právě proto měl vědomě zaměřit na důslednost při vedení. Větší důraz položit na různá oddílová pravidla či dokonce rituály, které dobře usměrňují činnost dětí. Záměrně by měl podporovat autoritu rádců, ale i svou vlastní tím, že zvládá celou řadu dovedností, které dětem imponují. Osobní příklad vhodného a mravně čistého jednání se stává vzorem, který děti ochotně napodobují.

Větší uniformita dětí, která vyplývá ze stejného stylu práce škol, ze stejné televize, ze stejného vybavení tříd, ale i z uniformity sídlištního prostředí. Děti si jsou podobné, bývají nevýrazné, ve vztazích často přelétavé. Televize je vede k pasivitě a ani škola nerozvíjí jejich individualitu. I hry dětí bývají stereotypní, chybějí plácky, malá hřiště, tajemné kouty zapadlých ulic, ale i sklepů a půd – právě tam vznikaly nové hry a rozvíjela se dětská fantazie.

Proto by naše činnost měla být co nejpestřejší, s důrazem na co největší aktivitu dětí. Měli bychom vyhledávat i různá zákoutí, „skrýše“ a vlastní místa setkání. Rozvoj osobnosti dítěte podporujeme rozvíjením a využíváním jejich přirozených zájmů. Různá originální, byť třeba i ne zcela úspěšná řešení problémů podporujeme a oceňujeme ve hře i v pracovní činnosti. Také televize lze využít při motivaci her – všichni jsme viděli určitý program – a nyní jej zkusme napodobit či změnit (jak by děj mohl dopadnout jinak, co by se stalo, kdyby... atd.).

Děti jsou přetíženy záplavou poznatků, které však většinou nejsou procvičovány, lehko se zapominají a nejsou zabudovány do pevného systému. Škola klade nároky na paměť a obecně na poznávací činnost, praktické dovednosti i pohybové aktivity jsou však zanedbávány.

Snažme se proto, aby schůzky i výlety co nejvíce děti podněcovaly k pohybu i aktivitě. Učení by mělo co nejvíce probíhat praktickým konáním – tedy ve hře, v práci, v praktické činnosti. Vracejme se také k určitým tématům a ke hrám, které právě proběhly, a přemýšlejme i s dětmi nad jejich průběhem: jak hra probíhala, kde došlo k chybě, kde se objevil dobrý nápad, který nebyl dotažen, kdy a proč byl vydán špatný či nepřesný pokyn, co bylo provedeno obrátně apod. Podobný rozbor bývá zdrojem poučení pro budoucnost.

Horší zdravotní stav dětí má celou řadu příčin: sedavý způsob pobytu ve škole, ale i ve školních družinách či doma před televizí aj. K tomu přistupuje špatná situace ekologická i málo kvalitní potraviny. Děti jsou méně odolné – tělesně i duševně – trpí „civilizačními“ návyky (sport sledují hlavně na obrazovce, vše je k dostání, rodiče mnohé zařídí).

Právě proto má dnes pobyt v přírodě mnohem větší význam, než tomu bylo dříve. Záměrně pěstujeme odolnost, pohyblivost i otužilost a vedeme děti k jisté tvrdosti k sobě a k vytrvalosti při překonávání překážek – napravujeme tak hříchy civilizace.

Biologické urychlení dětského vývoje – puberta nastupuje dnes nápadně dříve než před lety. Přitom však jsou děti často informovány o skutečnostech, které nechápou či chápou zkresleně – ať již v oblasti myšlenkové, nebo citové. K tomu často přistupuje i nezdrženlivý styl života (všechno mít hned), předčasný a nekultivovaný život sexuální (v realitě i ve fantazii). Sociální zralost, tj. pochopení světa, vstup do světa práce a zapojení do života dospělých jsou odsouvány na pozdější dobu, „až po škole“. Narůstá rozpor mezi biologickou zralostí a sociálním opožděním, což často vede k nevhodným formám chování již před nástupem puberty.

Uvedený rozpor je třeba tlumit. Děti bychom měli učit různým sociálním dovednostem (jak se domlouvat, jak slyšet druhého a věnovat mu pozornost, jak předávat informace, jak společně řešit problémy či plánovat společnou činnost aj.). Zároveň je na místě uvažovat i o rozumné výchově k rodičovství a tedy také o výchově sexuální. Biologickou zralost a z ní mnohdy vyplývající jistou nezdrženlivost lze do jisté míry tlumit závoděním, u starších fyzicky velmi náročným programem. A taktně, ale důsledně vedenou mravní výchovou.

Žijeme ve složitém světě, jehož ekonomickým, organizačním, výrobním či sociálním pravidlům mnohdy ani sami nerozumíme. Děti se v nich orientují ještě hůř. Neznají zaměstnání svých rodičů nebo si je nedovedou reálně představit. Ve škole se učí o různých výrobních cyklech, ale pracuje se tu s pojmy, kterým nerozumějí, a dokonce ztrácejí snahu o porozumění.

Bude třeba vymýšlet a do programu zařazovat hry se složitějšími pravidly, s komplikovanými informacemi, které hráč musí správně a srozumitelně předat, hry s různými formami spolupráce – například hra celého oddílu, v níž se bojuje proti času apod. Občas možno volit i téma „vedení našeho oddílu“, hru „na národní výbor“ aj.

Konzumní způsob života. Tuto skutečnost nemusíme asi příliš rozvádět. Děti ztrácejí smysl pro hodnoty, mnohé hračky a vybavení – často velmi drahé – získávají snadno a bez vlastního úsilí, rychle se jich nabaží a vyžadují další. Vytváří se tak jistá nezdrženlivost, která může být kořenem řady negativních jevů, které se objeví v pozdější době.

Proto usilujeme o to, aby se dětem vracel smysl pro hodnoty, aby si samy alespoň na některé oddílové potřeby vydělávaly, aby byly za své výkony odměňovány okamžitě. Zároveň napravujeme i tendenci dětí reagovat rychle, ale bez rozmyslu.

Poslední bod, ale ve skutečnosti asi nejdůležitější, je morální krize společnosti, která se nutně promítá i do života dětí. Děti rychle rozeznají rozpor mezi slovy a činy a rozkolísá se jejich smysl pro mravní rozlišování.

Mravní výchova je centrální částí skautského programu. Obsahově ji vymezuje zákon, slib i požadavek dobrého skutku. Dětský věk je obdobím přirozeného přejímání ideálů a vytváření pozitivních vztahů mezi vrstevníky. Základní charakterové vlastnosti se vytvářejí v praktických činnostech, ať již herních, učebních či pracovních, ale také tím, že děti sledují příklady vůdců, rádců a starších členů oddílu. Vhodné hodnocení dětí a jejich činů na základě srozumitelných výkladů je dalším regulačním prvkem výchovy. O metodách mravní výchovy budeme ještě často diskutovat.

Na závěr snad ještě větu k vůdci: Buď dětem rádcem, přítelem, důvěrníkem, vzorem i chápajícím pomocníkem – nároky na tebe se tím ovšem zvyšují.

3. 2. Pokračování po deseti letech

Po deseti letech nových zkušeností je na místě uvažovat, za jakých okolností vyrůstají české děti v roce 2000. Změnily se nejen okolnosti jejich životů, ale mění se i pohledy na výchovu a na její praxi v rodinách, ve školách i ve volném čase. Dozrává čas, abychom se znovu zamýšleli, zda jdeme správnou cestou a zda naše činnost odpovídá aktuálním potřebám dětí i perspektivám společnosti, které můžeme asi očekávat v budoucích létech či desetiletích. Situace je dnes o to obtížnější, že vývoj lidského poznání a praxe se neustále urychluje, ale poznatky o výchově a vývoji dětí se rozvíjejí pomaleji. Mnohdy zaostávají za skutečnými potřebami. Tím větší je dnes odpovědnost Junáka jako celku i všech činovníků.

3. 3. Pozitivní změny ve srovnání se stavem roku 1990

Dnešní světlušky a vlčata vyrůstají v nové době. Nepoznali dobu totality se všemi negativními důsledky pro výchovu ve škole a mnohdy i v rodinách. Život v demokraticky se rozvíjející společnosti a ve skautských oddílech je pro současné skauty i rovery zcela samozřejmý. Mnohé životní podmínky a zátěže minulé doby již

nechápu. Je to nová generace, která je nadějná, nezatížená minulostí a má mnohem výraznější osobní i životní perspektivy. Své šance si však mnohdy neuvědomují, ale často si ani neuvědomují, jaké náročné úkoly je čekají.

Byla by velká chyba, kdyby se nedařilo je vést a pomáhat jim hledat životní stezky, smysl života či krásu přírody a lidských vztahů. Snad ještě více než v minulosti je nezbytná odpovědnost činovníků. Morální nároky na rodiče, učitele i vychovatele narůstají. Mnohdy se však sami vychovatelé neorientují jasně a racionálně v nových sociálních podmínkách. Jistě ne nadarmo jsme věnovali v minulých letech velkou pozornost přípravě dospělých činovníků a nesmíme v tomto směru polevovat. Situace je obtížnější tím, že se sami postupně učíme žít ve svobodné společnosti a zápolíme s překonáváním mnoha návyků i stylů myšlení, které se vytvářely v době nesvobody.

Výchovu k občanství měli na mysli již dávno A. B. Svojsík s J. Novákem. Příslušná kapitola v Základech skautingu je i po osmdesáti letech podnětná. Zdůrazňovali tehdy, že vlastnosti řádného občana by měly být u skautů „vyvinutější, uvědomilejší a vykrytalizovanější“. I v tom je šance dnešních dětí, které nejsou zatíženy stopami minulosti.

Demokracie není ani věcí vzdálené budoucnosti, ani záležitostí pouze dospělé generace. Děvčata a chlapci se jí mohou učit způsobem práce v oddílech: Mít možnost projevovat své názory, zasahovat do debat o programu, přinášet nápady, naslouchat názorům druhých a uvažovat o nich, věcně diskutovat a pod. Pro vůdce to bývá náročnější úkol, ale do budoucnosti je změna ve stylu vedení nezbytná. Dnes připravujeme budoucí plnoprávné občany, budoucí členy obecních samospráv i zastupitelských orgánů, řídicích složek ve výrobě, obchodu, bankovníctví i v jiných odvětví – a třeba i budoucí poslance a senátory. Všichni se musí naučit naslouchat hlasům druhých, přemýšlet o nich a neřídít se jen názorem či pokynem nadřízeného či jiné autority.

Setkáváme se s malou úctou k zákonům – od ústavy až po místní vyhlášky – a mnohdy i k pokynům skautských rad a orgánů. K znalosti hlavních dokumentů ČR patří pochopení základních lidských práv i práv dětí. Zároveň však je na místě si uvědomovat, že existují i povinnosti – ať již dané právními normami, či morálními hodnotami. Mnozí lidé se hlásí o svá práva, ale opomíjí práva druhých – sousedů, spolupracovníků i ostatních občanů. Jeden americký soudce to vyjádřil srozumitelně i pro děti: „Hranice svobody pohybovat svými pěstmi, jak se ti zachce, je nos tvého souseda.“ Vytrácí se mnohdy i úcta k dějinám. Mnohdy děti již nevědí, co se odehrávalo v r. 1989, a informace o době 1. republiky, o událostech let 1938, 1945, 1948 či 1968 jsou velmi kusé a zkreslené. Buďte třeba usilovat o nápravu, obnovovat vlastenecké vědomí i orientaci v dávných i nedávných národních tradicích.

Pro metodiku skautské činnosti z toho vyplývá nutnost hledat společně cesty k rozvíjení občanství, k odpovědnosti za přijaté dohody a ke společnému hledání cest ke spolupráci při řešení náročných situací. Potřebujeme vyvíjet hry s prvky výcviku ve spolupráci pro děvčata a chlapce různého věku, potřebujeme vytvářet

metodické náměty pro vedoucí a rozebírat zkušenosti skautských organizací v zahraničí. Je to úkol, který platí nejen pro děti, ale i pro činovníky. Je to úkol, na kterém by se mělo podílet co nejvíce vůdců. Naděje dětí, vyrůstajících v nových podmínkách, nesmíme zklamat a nesmíme zklamat ani naděje rodičů, kteří nám svěřili své potomky. Nesmíme zklamat ani celou společnost, která naléhavě potřebuje přípravu lidí schopných podílet se aktivně na správě věcí veřejných od obcí až po centrální orgány. Děti svobodně vyrůstající jsou k tomu připraveny svou otevřenou myslí.

Ukazuje se, že dnešní děti se rychle orientují v nových poznatcích. Mnohem rychleji než starší generace – často již v předškolním věku – se naučí ovládat počítače, také internet a další technické vymoženosti. Začínají chápat, že mnohé z toho, co se dnes učí, nebude za pár let platit a co budou potřebovat za deset či dvacet let znát, najdou na internetu či jiných technických prostředcích, které tou dobou budou k dispozici. Předstihují generaci otců i dědů lepší informovaností o mnoha nových poznatcích a často překonávají i jejich celkovou vzdělanost. Učí se jazyky a orientují se ve světě. Mezi rovery potkávám stále více jedinců, kteří již byli ve světě – na studijním pobytu, na stipendiu, jako au pair či pouze na zkušené s batohem na zádech. Poznají cizí kultury i zvyklosti a domů se vrací s novými poznatky i zkušenostmi. Je to velký rozdíl proti situaci před deseti léty, kdy mladí lidé neměli prakticky žádnou příležitost podívat se za hranice a rozšiřovat si obzory.

Vidím příklad zakladatelů. Svojsík se seznámil se světem, cestoval, poznával cizí kultury – a po návratu domů se věnoval české kultuře a vytvořil, poučen cizími vzory, nové výchovné hnutí. Jeden z předchůdců skautingu H. D. Thoreau ve své esejí Walking (chození, kráčení, putování), která vyšla v roce jeho smrti, chápe volné putování přírodou jako obraz filozofického hledání duchovní cesty člověka. Na pouti zprvu opouštíme domov, cosi ztrácíme, ale vracíme se zpět poučení a se šancí přinést nové poznání i nové podněty. Výzvu k hledání a příslib nalezení trvalého domova i trvalých hodnot tuším mezi mladou generací, byť často v ne zcela vědomé poloze. Jde o to otevřené možnosti dobře využít.

Pozorují posun v kladných mezilidských vztazích. V oddílech se postupně objevuje větší ochota a pochopení pro spolupráci, i když příklady ze širšího okolí mnohdy nebývají povzbuzující. Roveři, kteří přijíždějí na lesní kurzy, jsou rok od roku lépe připraveni ve skautských disciplínách. Je to potěšitelné, ale radostnější je, že se dokážou velmi rychle spřátelit, byť žijí v různých místech a setkávají se poprvé. Většinou již při první hře vytvoří spolupracující tým a dokážou si být vzájemně oporou. Je to doklad toho, že mnohé skautské oddíly dobře fungují. Zkušenosti z táborů a ze společných činností zřejmě vedou k tomu, že starší děvčata i chlapi si osvojí řadu sociálních dovedností a morálních zásad. Snad tento proces trvá trochu déle, než bychom si přáli, ale je nesporný. Motivace pro další činnost v Junáku je zřejmá a většinou nezůstává jen u prázdných slov či u krátkodobého vzplanutí. Prožitek přátelských vztahů, který se promítá do jednání, je důkaz výchovatského úspěchu mnoha vůdkyň a vůdců.

Někdy slyším stížnosti, že jsou dnes děti méně ukázněné, někdy příliš sebevědomé, až nekritické k sobě. Je to často zkreslený pohled starší generace. Mnohdy zapomináme, že cosi podobného se říkávalo před léty i o nás. Bylo by velmi varující, kdyby nastupující generace vyrůstala bez vlastního názoru, bez hledání vlastní totožnosti a bez prosazování vlastních nápadů. To nic nemění na tom, že výchova ke zdvořilosti, taktosti a toleranci bude i nadále velmi potřebná. Pochopit tyto hodnoty patří k demokracii, ale pro dospívající to bude vždy obtížné a bez jistého dozrání a bez příkladů se nevytvoří.

Za příznivý moment považuji zřejmě narůstající motivaci k hledání cest za novými poznatky. V oddílech nebývají mnohdy příliš prosazovány, ale cesta za poznáním je pro děti nesporně lákavá. Pokud bychom nedokázali vyhovět potřebě dětí orientovat se ve světě, riskujeme, že se obrátí na televizi či jiné, často sporné zdroje informací. Opakovaně vidím na táborech, že nabídneme-li dětem nové a zajímavé činnosti či vedeme-li je k novým poznatkům a zkušenostem, rády je přijmou. Stačí mnohdy ukázat několik knížek či předvést novou dovednost a zájem se podníti.

Hledání nových cest je příznačné pro každou mladou generaci. V době rychlého vývoje poznatků je to mnohem důležitější než dříve. Pokud bychom tuto tendenci nedokázali podchytit, riskovali bychom v budoucnosti stále výraznější zaostávání naší země. Do skautské výchovy patří v r. 2000 nesporně podněcování dětí k poznávání, ale i pro školské vzdělávání, pro vyhledávání různých vzdělávacích kurzů i pro vlastní sebevzdělávací úsilí. Čeká nás postupné hledání metod, jak skautky a skauty dále povzbuzovat k systematickému studiu. hovoří se často o dobrodružném učení: staví se nové otázky, hledají cesty k odpovědím, zkouší se, opravují se chyby – tak postupuje vědec a objevitel. Umí to i děti, ale potřebují k tomu podněcování a prostor. Skaut sám objevuje řadu poznatků – jak se pohybovat v přírodě, vyrobit potřebné vybavení do stanu, opravit, co se poškodí, a tím se učí. Mechanické opakování a učení se nazpaměť ztrácí na významu.

Během posledních let pozoruji, že se zvyšuje samostatnost dětí. Dokáží si s mnohými problémy poradit. Ledacos se naučili z televize (ne vždy to nejlepší), ve škole i v různých kroužcích. Platí to ve všech věkových stupních, nápadně však ve věku starších školáků a v době dospívání. Roveři si většinou sami organizují program, různé kurzy, setkání, velké hry, putovní tábory doma i v cizině. Debatují na nejruznější témata prostřednictvím internetu, připraví samostatně výpravu na roverské jamboree, vydávají časopisy a nebývá nouze o další nápady.

Mnohdy skautky a skauty podceňujeme. Připravíme jim celý program, jídelníček na tábor, na nákupy jezdí vedoucí autem a řadu dalších činností jim neradi svěřujeme. Tlumíme tak jejich iniciativu a aktivitu. I když třeba se jim mnohé nezdaří tak, jak by si to přál vůdce, je na nás, abychom je na chyby vhodně upozornili a zároveň jim dávali příležitost zkoušet vlastní síly a učit se z chyb a jejich nápravy. Podobný postup je důležitý pro budoucnost; samostatnost bude v řadě profesí nezbytnou podmínkou úspěchu.

Poznámka na závěr. I když děti v posledních deseti letech žijí v nových podmínkách, v podstatě se nemění. Jsou stejně romantické, jako jsme bývali my, stejně je láká dobrodružství a trochu tajemna, hledají kamarády a zkoušejí své síly. Ale také hledají bezpečí, životní jistoty a pevné citové vazby ke „svým“ lidem – rodičům, vychovatelům, vůdcům i starším rádcům. Jde o to, aby vůdkyně i vůdcové jim dovedli poskytnout pocit jistoty, důvěry, bezpečí a otevřené budoucnosti, zároveň byli připraveni k dialogu s dětmi a schopni rozhodovat o nich spolu s nimi.

3. 4. Prohloubená rizika ve vývoji dnešních dětí

Většina rizikových momentů, o kterých jsme uvažovali před deseti léty, přetrvává i dnes. Některé se však prohloubily a výrazněji ohrožují mladou generaci. O nich a o jejich prevenci budeme stručně uvažovat.

Prohloubilo se oslabení rodin. Tento proces bude asi pokračovat i v budoucnosti. Přibývá u nás bohužel počet rozvodů, malých rodin (s jedním dítětem a bez blízkých příbuzných) Snižuje se mnohdy doba péče o vlastní děti. V některých rodinách se nápadně zkracuje čas pro společné pobývání rodičů s dětmi. Oba rodiče pracují, mnohdy podnikají a každodenní péči o děti nahrazují buď nepřiměřeným obdarováním dětí drahými hračkami, anebo jen zdánlivou a formální starostlivostí o náplň jejich volného času. Organizují jim různé kroužky, soukromé hodiny, aktivity které děti netěší a mnohdy je nepřiměřeně zatěžují. Nutí je často do činností, které by snad jednou mohly přinést velké peníze (tenis, krasobruslení aj.), ale pro děti nejsou při náročném tréninku příliš zábavné. Drahá dovolená kdesi na kanárských ostrovech sice vzbudí dojem bohatství, ale nenahradí radost ze společných činností a společných zájmů z pobytu pod stanem kdesi na Šumavě.

Ještě horší situace nastává, když rodiče či jiní pečovatelé nejeví o děti aktivní zájem a ponechávají je vlivu ulice, televize či videoprogramů. Tyto děti neprožijí základní lidské vztahy přátelství, lásky, pohody a chybí jim jistý řád. Stávají se z nich buď pasivní konzumenti různých programů anebo si najdou vlastní zábavy, převážně sociálně i morálně sporné. Nenaucí-li se spolupracovat v rodině, přijímat v ní oporu, ale také o ni umět vhodně požádat, těžko se později učí vytvářet kladné vztahy s vrstevníky. Dostávají se snadno buď do sociální izolace nebo do nevhodných part.

V mnoha rodinách se objevují chyby ve výchovném stylu. Některé děti si zvykají na snadný život bez námahy. Mnohé technické prostředky v domácnosti sice usnadňují život, ale děti se nenaucí vykonávat různé práce a vytvoří se pocit, že životem lze procházet bez námahy. Dostanou-li se později do obtíží, neumí je zvládat, často propadnou depresi či hysterickým reakcím. Jindy se mezi dětmi objevuje jakási diskriminace podle stupně bohatství (většinou dle jejich vybavení) a vzniká velmi nebezpečný pocit, že za peníze lze vše opatřit a vyřídit.

Výrazná rizika přinášejí dlouhé rozvodové spory, do kterých je dítě vtahováno. Je svědkem nevybíravých konfliktů, má svědčit u soudu, rozhodovat se, s kým chce žít

a koho zavrhuje. Ve skutečnosti si většinou přeje rodiče usmířit, ale neví jak. Podobná zkušenost vytváří velmi neblahý vklad do budoucnosti. Rozhádání rodiče se stávají modelem chování, které pravděpodobně bude dítě jednou samo praktikovat. Nedostatečně pečující rodiče nepřipraví děti pro řádnou péči o budoucí generaci a krize rodin se dlouhodobě prohlubuje.

K rizikovým důsledkům oslabených rodin patří ohrožení základní vývojové potřeby dětí, kterou je životní jistota. Vytváří se v prvních fázích života a opírá se především o kladný a pevný vztah rodičů k dětem. Pokud nevznikne vědomí, že dítě je milováno, že je o ně starostlivě pečováno a že se může k rodičům obracet s důvěrou o pomoc, je jejich citový i sociální vývoj silně ohrožen. Nedostatek jistoty a pocitu bezpečí může vést postupně k celé řadě nápadných vývojových poruch, k horším výsledkům ve škole, k zdravotním a psychologickým problémům až k pozdějším střetům se zákonem. V oddílech můžeme sice mnohé napravit, ale leckdy bývá již pozdě.

Pokud se do oddílu dostanou děti z podobného prostředí, vytváří se pro vůdce značná výchovná zátěž. Je to však zároveň i velká pedagogická šance. Oslabené děti mohou v oddíle poznat a prožít jiné vztahy mezi vrstevníky, ale i s dospělými vedoucími. Při značné trpělivosti a výchovném taktu může oddíl sehrát pozitivní roli a alespoň některým dětem nesmírně prospět. Může se stát náhradou za nefungující rodinu a mnohé napravit.

Zároveň se rýsuje závažný morální požadavek pro rovery a mladé činovníky. Hledejme a tvořme pevné partnerské vztahy, neberme vážně tvrzení, že „rodina nepřežije rok 2000“. Učme se řešit včas a rozumně různé zátěžové a konfliktní situace, které vznikají jak v našich vztazích, tak i v rodinách. Je to v zájmu našich budoucích dětí i v zájmu všech dětí v oddílech. Vidí v nás vzor a budou jednou napodobovat sociální vztahy, které vidí v našem jednání. Je to jedna z cest, kterou alespoň v malé míře můžeme snižovat oslabení rodin – a je to i morální příkaz pro osobní život činovníků.

V úvodu Úmluvy o právech dítěte z r. 1989, kterou Česká republika podepsala a která patří do našeho právního řádu, se říká: „V zájmu zdravého a harmonického rozvoje osobnosti musí děti vyrůstat v rodinném prostředí, atmosféře štěstí, lásky a porozumění. Rodina je základní jednotkou společnosti a přirozeným prostředím pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí.“ na tyto požadavky nesmíme zapomínat v úvahách o dětech a jejich vývoji v nadcházejícím století.

Rozpor mezi biologickým a sociálním zráním se nadále prohlubuje. Biologické dozrávání se stále urychluje a nastupuje dříve. Ve druhé polovině 18. století začínala puberta dívek kolem 16. roku, o sto let později v 15. roce, na počátku 20. století ve 14 letech a dnes to bývá již ve 12,5 letech. Žádnou výjimkou není začátek dozrávání již kolem 10. roku. U chlapců začíná puberta většinou o 20 měsíců později než u dívek. Dozrávání sociální se však v čase stále více odsouvá. Prodlužuje se školní docházka a děti vstupují do světa práce mnohem později (u vysokoškoláků zhusta až po 25. roce). Mladá generace se stále obtížněji orientuje ve složitých a proměnlivých

sociálních procesech. Důležitá potřeba dětí pochopit smysluplnost světa se oslabuje. Pokud není uspokojena, neorientují se ve svém okolí, bývají zmatené a jen obtížně si vytvářejí vlastní názor na skutečnost.

V naší metodice musíme uvažovat o důsledcích tohoto stavu. Nebude třeba – právě pro urychlený biologický vývoj – uvažovat o jisté úpravě věkových stupňů? U dětí (hlavně u dívek), u kterých nastupuje puberta dříve než u vrstevníků, se pravidelně v dalších letech dospívání objevují větší potíže v chování v sociálních vztazích. Pokud nenajdou vhodnou skupinu vrstevníků, hledají si kamarády mezi staršími osobami. Nestačí jim však myšlenkově, ani sociální vyspělostí a snadno u nich vznikají chybné formy jednání. Asi bude třeba časem hledat program pro věk 13 – 15 let. Nechceme-li, aby skauti předčasně opouštěli oddíly, protože je náplň činnosti dostatečně nemotivuje, uvažujme o programových změnách pro tuto kategorii. Činnost by musela pro ně být náročnější, ale zároveň podporující jistou samostatnost. Je to úkol věcně i organizačně obtížný, nemůžeme se však jeho řešení vyhnout.

Rýsuje se několik námětů: Ukládat starším skautkám a skautům více samostatných úkolů, hledat pro ně zajímavou činnost i mimo schůzky, a to třeba i ve spolupráci oddílů z celého města či s některými dalšími organizacemi (Sokol, sportovní kroužky, kulturní kroužky, ekologické organizace aj.). Budou potřebovat hodně pohybu, ale i náročné úkoly, které by podporovaly jejich tvořivost a myšlenkovou pružnost.

Zkreslený obraz světa. Prohlubuje se riziko vzniku falešného pohledu na svět. Děti vidí kolem sebe mnoho negativních jevů. Nejde jen o oslabené rodiny, ale hlavně o značně zkreslené informace o světě kolem nás: v televizi ve zprávách časté loupeže, vraždy, teror a nejrůznější střety. Akční filmy plné netlumené a názorné předváděné agrese. Videohry, ve kterých je protivník zabíjen či těžce poškozován. Rodiče či příbuzní, kteří se sami bojí násilí. Nezaměstnanost s řadou negativních důsledků. Hrubé a zcela neemoční vztahy sexuální. Ve sportu násilí, surovost a řádění zfanatizovaných fandů. Přibývají dětské rvačky – často velmi násilné – a v rukou dětí nejsou výjimkou nože či dokonce střelné zbraně. To vše spolu s řadou dalších podnětů vytváří dojem, že svět je zlý, nebezpečný, plný nástrah a bez pochopení pro kladné citové vztahy mezi lidmi. Mnohdy i dospělí lidé jim opakují, že svět je špatný, nemá dobré perspektivy a tím je demoralizují.

Vyrovňovat se s těmito problémy je velký úkol pro vůdce i pro všechny činovníky. Do programu bude třeba zařazovat co nejvíce činností, ve kterých podporujeme a rozvíjíme spolupráci mezi jednotlivci, družinami i oddíly. Budujme raději pozitivní činy (pomoc druhému, dodržení pravidel, přiznání chyby, drobné úspěchy a pod.) než jen nezmary a omyly. I když základem většiny her je jistá soutěživost, nesnažme se ji zdůrazňovat. Večer u táborového ohně či v klubovně si povídejme o kladných hrdinech, o dobrých činech lidí v našem okolí, o tom, co se nám dařilo, jak jsme připravovali hru, jak probíhala, kdy se prosadila spolupráce aj. Mimochodem v USA před léty jeden výzkumný tým (M. Sherif a spol.) právě na skautských oddílech prokázal, že vhodně navozená spolupráce dokáže překonávat i velkou revnivost až nepřátelství mezi skupinami.

Děti jsou ve své podstatě altruistické, ale nevhodnou výchovou, nevhodnými vzory či nevhodným okolím se jejich pozitivní chování tlumí. Vymýšlejí hry i různé metody, jak oslabovat mnohdy tradiční spory a řevnivost mezi oddíly a středisky. Nejlepším prostředkem bývá vzájemné seznamování oddílů a jejich společné činnosti. Mohou se k tomu velmi dobře využít různé aktivity ekologické, kdy společně pracujeme ve prospěch přírody, anebo různé činnosti humanitární (pomoc dětským domovům, důchodcům, osobám postiženým úrazy, charitativní akce, na kterých se podílí více oddílů a pod.). Vyplatí se při podobných akcích sestavovat jednotlivé skupiny ze skautek či skautů z různých oddílů. Seznámení při společné a užitečné činnosti často překoná nejružnější předsudky či zábrany.

I zkušenosti z oslabených rodin je možno napravovat navozením opačných zkušeností. Návštěvy družin ve fungujících rodinách – třeba bývalých vůdců či vůdkyň oddílů – spojené s pomocí v péči o malé děti, pozvání rodin s dětmi na některé tradiční akce oddílu (vánoční setkání aj.) či na tábor jsou užitečné. Snažíme se o to, aby skautky a skauti se setkávali co nejčastěji s Pozitivní zkušeností dobrých partnerských a rodinných vztahů a poznávali blízká dobře fungující rodiny.

Pasivita a konzumní styl života. V posledních létech se neustále prodlužuje doba, kterou děti tráví před obrazovkou televize, u počítačových her a dnes u internetu. Od toho se odvíjí celá řada rizik, které neplynou jen ze sledování sporných programů. Děti se stávají pasivními, málo se pohybují, místo aby samy sportovaly, dívají se v pohodlí domova na jiné. Vše je již hotové a vymyšlené, nemusí se příliš přemýšlet, bezmyšlenkovitě surfují po různých kanálech či na internetu. Získávají sice snadno mnohé informace, ale nedokážou si s nimi většinou poradit. Stává se, že několik dětí nepřijde na schůzku nebo spěchá předčasně domů, protože v televizi bude „báječný“ seriál. Nenaucí se klást otázky a přijímají „cizí“ odpovědi.

K řádnému rozvoji je nezbytné, aby se v dětství se získávaly vhodné a pochopitelné informace ve vhodném čase. Informace, které předstihují chápavost i mentální kapacitu dívky či chlapce, vytvářejí zmatek v myšlení, v poznávacích procesech i v emočním životě. Škodí to nejen pro přítomnou chvíli, ale i pro budoucnost. Prokázalo se, že děti, které nemají dostatek jistoty z pevných vztahů v rodině, které bývají doma tvrdě trestány či o které je malý zájem, snadněji podlehnou působení masových médií. Děti, které se setkávají se vstřícným jednáním v rodině a v okolí, mnohem častěji si všimnou na obrazovce kladných hrdinů a napodobují je. Děti, které podobnou zkušenost nemají, snáze podlehnou příkladům opačného, nevstřícného chování.

Není to však chyba chlapců a dívek. Televizní programy nevymýšlejí děti, ale dospělí autoři a producenti. Sami mnohdy nedokážeme připravit dostatečně lákavý program, ani navodit atmosféru, že některé věci „u nás v oddíle neděláme“. Hledíme cesty, jak televizi a internet vhodně využívat. Pomocí internetu můžeme udržovat kontakty s jinými oddíly – třeba i v zahraničí. Z televizní nabídky můžeme vybírat vhodné programy přírodopisné, vzdělávací či klasické pohádky. Natočíme si je na video, povídáme si o nich a také na ně včas upozorníme. Naopak duchamorným

programům se vysmíváme. Skautky i skauti snadno pochopí jejich nesmyslnost až hloupost, pakliže je upozorníme na zjevné chyby. Sami je pak dokážou odhalovat a vysmívat se jim. Někdy můžeme do programu schůzky zařadit i debatu, jak by se v situaci, kterou všichni viděli v jakémsi seriálu, chovali skauti, co by dělali jinak, co by nepřipustili, které činy jsou v rozporu se skautským zákonem aj. Půjde nám o to naučit se žít s komunikačními prostředky a vhodně je využívat. Hlavní zbraní však je dobře připravený program, který má v sobě prvky dobrodružnosti, romantiky, náhlých překvapení či nových her a k tomu hodně aktivního pohybu v přírodě a překonávání přiměřených překážek – ať již jednotlivcem či ve spolupráci celé skupiny.

Sociální rizika ve vývoji dětí. Děti r. 2000 jsou ohrožovány dvojím druhem sociálních rizik. První skupinu tvoří chybné návyky: kouření, alkohol, drogy, herny, šikanování, agrese, předčasný sex, chybné návyky stravovací, extrémní hnutí, sekty, školní selhání, náběhy na kriminalitu, předsudky proti Rómům a řada dalších. O každém z nich bychom mohli psát samostatnou kapitolu, ale dnes je k dispozici již hodně literatury. Existuje řada poraden, kam se můžeme obrátit o pomoc. Obecně platí, že se snažíme prosadit zásadu, že některé věci neděláme a nepatří do našeho oddílu či smečky. Objeví-li se nějaké podezření, buďme důslední, nezavírejme oči, ale buďme zároveň taktičtí. Čím dříve hledáme řešení, tím lépe. Nejhorší by bylo tvářit se, že o ničem nevíme či zaujmout postoj, že se nedá nic dělat či dokonce někoho z oddílu vyloučit bez snahy o nápravu.

Druhý typ rizik, která ohrožují zdravý vývoj dítěte, plyne většinou ze špatného sociálního prostředí. Patří sem děti výchovně či zdravotně zanedbávané, děti týrané tělesně či duševně, děti deprivované či zneužívané. Jednotlivé poruchy mají různé formy a náprava bývá obtížná a dlouhodobá. Dostanou-li se do skautských oddílů, můžeme být pro ně záchranou a postupně jim nahrazovat jak ztracenou jistotu, tak i důvěru v život. Potřebují zcela individuální péči a postupné posilování tělesné i duševní odolnosti. Můžeme jim do jisté míry nahrazovat rodiny, podporovat kladné vztahy k ostatním členům oddílu, nabízet zajímavé činnosti, pochválit každý, byť i malý úspěch, předkládat kladné vzory. Pro vůdce to je úkol nesmírně náročný a těžko najde jednoduché návody, jak postupovat. Většinou musíme hledat radu a pomoc u odborníků. Úsilí o pomoc takto postiženým a nešťastným dětem si zaslouží velké ocenění. Základní poučení najdete v knížce J. Dunovského a spol.: *Týrané, zneužívané a zanedbávané děti* (Praha, 1995). Není asi náhodné, že hlavní autor sám v dětství prošel skautskou výchovou.

4. Svět na přelomu věků

Dříve než budeme uvažovat o současném pojetí výchovy, je vhodné stručně a zjednodušeně zvážit, jaké problémy se vynořují ve světě v r. 2000. Je jich nesporně velké množství, zmíním se jen o těch, které považuji za nejdůležitější. Bude to jistě pohled velmi subjektivní a zjednodušující.

4. 1. Obecné problémy

Nezávisle na magické změně našeho letopočtu, kterým se mění století i tisíciletí, stojíme na křižovatce dějin a rozhlížíme se, jaké jsou možné směry vývoje pro nejbližší časovou etapu. Pomineme nebezpečí zničujících katastrof, ať již přírodních (srážka s cizím tělesem, náhlé změny klimatu aj.), či způsobených člověkem (velké válečné konflikty, selhání atomových zařízení, sociální střety, zásahy do lidského genomu, nové epidemie, ekologická selhání aj.). Proti mnoha z nich se může lidstvo bránit pouze spoluprací v mezinárodním měřítku. Nutná preventivní opatření přesahují hranice států i kontinentů. Těžko je můžeme ovlivnit jako jedinci či jako jednotlivá občanská sdružení. Na jejich hrozby však musíme děti upozorňovat vhodnými metodami a usilovat, aby se jednou chovaly k přírodě i ke společnosti mnohem šetrněji než jejich rodiče a prarodiče.

Svět se dnes rychle zmenšuje a propojuje sítí nejrůznějších vazeb informačních, výrobních, obchodních, dopravních, vědeckých, kulturních i politických – a dodejme i výchovných. Mluví se o globalizaci, která je pro někoho těžkou hrozbou, pro jiného velkou nadějí. Ve skutečnosti nejde o nový jev. Existovala již před více než sto léty od doby vzniku prvních telegrafických, telefonních, dopravních a jiných spojení v rámci celého světa. Projevila se ve světových válkách, v celosvětových důsledcích krachu newyorské burzy v r. 1929 i v pokusech vytvářet velké mezinárodní politické organizace, jako byla Společnost národů po 1. světové válce. Prosazovala se ve vytvoření základních pravidel soužití států a národů, jak je optimisticky formulovala

Organizace spojených národů v prvních letech po r. 1945 a jak se postupně a v řadě kroků realizují déle než padesát let ve světě. Globalizace světa bude i nadále postupovat jistě ne bez obtíží a se střídavými úspěchy i omyly. Doufejme, že demokratické hodnoty se postupně prosadí a převládnou v politickém myšlení i praxi jednotlivých kultur a civilizací dnešního světa.

Mezinárodní skauting, který usiluje více než osmdesát let o přátelství a vzájemné poznávání dětí bez ohledu na náboženství, rasu, jazyk či vzdělání, je jednou z nadějí pro uvedené očekávání. V posledních desetiletích se šíří naděje, že se zdaří vytvořit mezinárodní právní systém, který by se opíral o přijetí a respektování lidských práv. Ekumenické snahy o rozvoj dialogu velkých světových náboženství jsou výzvou pro budoucí hledání cest k vzájemnému respektu a spolupráci na poli duchovním. Při příležitosti setkání každoročních shromáždění Forum se v pražské katedrále setkávají představitelé různých náboženských směrů a církví a diskutují o tom, co je spojuje. I pro naše výchovné usilování je závazný hlas tolerance, respektu a dobré vůle, který opakovaně zaznívá z Prahy. Vzájemný respekt a hledání cest k rozvoji přátelských vztahů patří přece k základním hodnotám, které byly dány do vínku mezinárodnímu skautingu.

Nezávisle na rozvoji globalizačních procesů bude svět po r. 2000 zápolit s mnoha dalšími riziky. Jen namátkou. Stále rychlejší vývoj vědeckého poznání, které vytváří nové etické problémy, informační a komunikační exploze, zvládání mnoha nemocí, ale zároveň nebezpečí vzniku nových a hrozivých epidemií (jen na AIDS umřelo ve světě více lidí, než jich padlo ve 2. světové válce), riziko poškození celé populace zásahy do genetických kódů, patologie chování v rostoucích velkoměstech, šířící se hladomory (třetina dnešního lidstva trpí podvýživou), lokální střety až genocidy, zneužívání přírodních zdrojů atd. To vše – a jistě i řada dalších rizik – ohrožuje nás i naše potomky. Přejít od stálých a relativně malých společenství přes velké celky až k pochopení vesmíru jako jediného organismu mění mnohé lidské postoje. Objevují se názory, že člověk svou mozkovou kapacitou nedokáže zvládat rychlost změn, které se ve světě odehrávají. Obavy z budoucnosti se pro mnohé stávají stále větší hrozbou a mohou vést k demoralizaci.

Vývoj společnosti se bude dále zrychlovat. Během krátké doby proniknou do všeobecné praxe osobní počítače, internet, informační dálnice a mnohé další dnes jen tušené informační a komunikační prostředky. Počítače nahradí mnohé lidské funkce a debatuje se o tom, zda budou jednou myslet a případně nahrazovat lidské myšlení. Základní nároky na člověka budou asi zaměřeny na dovednosti jak vyhledávat, zpracovávat, hodnotit a předávat informace. Nebude stačit jen dobře programovat, ale také přesně vědět, k čemu a za jakých okolností různé programy využívat. S tím souvisí schopnost jasně formulovat problémy a klást otázky, pro něž se hledají řešení. O nutných krocích bude třeba přemýšlet s jistým časovým předstihem před potřebou dne. V mnoha profesích bude nezbytné uvažovat o budoucnosti a nejrůznější akce dlouhodobě plánovat, často i v různých variantách.

Během života se bude měnit profesní zaměření mnoha lidí. Budeme se neustále učit, doplňovat si vlastní znalosti i dovednosti a nespokojíme se s jednou dosaženými znalostmi. Z toho vyplývá potřeba stále větší vzdělanosti. Opakuji, že země, která nebude mít dostatek kvalitně vzdělaných a přemýšlivých odborníků, schopných neustále reagovat na změny, ztratí kontakt s vývojem a stane se pouhým zdrojem laciných pracovních sil. Ztratí šanci obstát v konkurenci a bude zákonitě chudnout. Finanční šetření na školách všeho typu a omezený přístup k vysokoškolským studiím jsou společensky velmi krátkozraké. Pro český skauting z toho plyne úkol motivovat co nejvíce skautek a skautů k cestám moderního vzdělávání. Hlavně roverský program nesmí sebevzdělávání podcenit.

Snad právě vzdělání má šanci zvyšovat kvalitu života v 21. století. Můžeme očekávat nové léky, které umožní zvládnout řadu zhoubných nemocí a prodloužit délku života. Budou vyvinuty se mnohé náhradní orgány nutné pro přežití mnoha lidí. podaří-li se snížit emise škodlivých plynů, může se zlepšit životní prostředí. Rozumnou globální politikou se snad sníží či odstraní hladomory. Změní se náplň volného času, ať již dálkovým přístupem do mnoha knihoven, výběrem z mnoha televizních a jiných programů, rozvojem tvůrčích, poznávacích i rekreačních programů. Jistě se objeví i další vynálezy a pronikání do vesmíru. Nebude to však příliš platné, pokud vývoj nebude doprovázen růstem morálky a dobrých vztahů mezi lidmi. To bude zřejmě jeden z hlavních úkolů skautských organizací, který nemůžeme podcenit a zanedbat.

4. 2. Morální vývoj dětí

Očekávané směry budoucího vývoje společnosti jsou nevyhnutelné a jejich uskutečňování nebude bezproblémové. Mnohem více mne však znepokojuje nedostatečné řešení a mnohdy dokonce zanedbávání výchovy k mravnosti a k duchovnímu životu. Je většinou přehlížena a přenechávána pouze rodinám či některým dobrovolným či náboženským organizacím. Škola si neví rady a masmédia působí kontraproduktivně. Ani ve světě není uvažování o mravní výchově příliš uspokojivé. Dochází k velkým omylům a mnozí mladí lidé volí nebezpečné a násilné metody při prosazování svých, mnohdy oprávněných, požadavků.

O mravní výchově uvažoval skauting již od svého vzniku. Ve Svojsíkových Základech junáctví najdeme pozoruhodnou studii Františka Čády, tehdejšího profesora filozofie a pedagogiky na Karlově univerzitě, o kouzlu a výchovné hodnotě skautování. Jeho myšlenky o mravní výchově jsou platné dodnes. Při sledování skautské literatury najdeme mnohé studie, které se zabývají těmito otázkami. Je to problematika neustále živá a procházející dějinami lidského myšlení. Bez jejího rozumného řešení by skauting nebyl skautingem a stal by se nezávaznou hrou. Na prahu nového století bude nezbytně opakovaně uvažovat o formování charakteru dětí a společně hledat cesty, jak postupovat.

V odborné literatuře nacházím jistý pokrok v úvahách při výzkumu stadií morálního vývoje dítěte. Víme dobře, že nelze postupovat stejně při vedení světlušek a vlčat jako při vedení skautek a skautů; jiné metody volíme o roverů. Morální jednání a myšlení prochází postupně vývojovými stadii, která nelze přeskočit, ale je nutné jejich sled respektovat. Obvykle se dnes uvádí šest vývojových etap. V nich se postupně mění uvažování, které podněcuje morální jednání chlapců i dívek.

1. stadium: Orientace na poslušnost a obavy z trestu. Jsou dána pravidla, co se může dělat a co nikoli (jak pozdravit, kdy vstávat, jak se chovat v klubovně aj.). Jsou jasná, pochopitelná, pevná a daná „vyšší mocí“ (rodiči, vůdcem, pravidly smečky aj.). Děti si je osvojí, přijmou je a dodržují, i když mnohdy jen z obav před trestem. Příliš o nich nepřemýšlejí a zda je nějaké jednání dobré či špatné, závisí na bezprostředních důsledcích – většinou na trestu za porušení pravidel. Je to vývojová fáze, která vzniká většinou již v předškolním věku.

2. stadium: Světlušky a vlčata nadále dodržují stanovená pravidla, ale v jejich chování se začínají prosazovat vlastní potřeby a přání, většinou jen s malým ohledem na druhé. Na táboře si třeba nevšimnou, že ještě všichni nebyli u kuchyně a jdou si pro přídavek. Často se projeví ve hrách. Není to vědomý přestupek, ale ještě nevyvinutý smysl pro respektování zájmů ostatních. Věkově se objevuje nejčastěji kolem 7. – 9. roku.

3. stadium: Nastává fáze „hodného chlapce“ či „vzorné dívky“. Chovají se tak, jak to od nich očekávají jejich kamarádi, a snaží se získat mezi nimi dobrou pověst. Záleží jim na ocenění ostatními členy družiny či oddílu, vůdcem či ve škole učitelem. Správné bývá to, co za správné považují také ostatní. Ztrátu dobré pověsti prožívají jako prohru a těžko ji snáší. Tato fáze se objevuje kolem 10. roku a mnohé příklady najdeme ve Foglarových románech.

4. stadium: Skauti a skautky se orientují na řád a zákon, které jim však musí být srozumitelné. Dodržují se základní pravidla a pořádek na základě vlastního pochopení a rozhodnutí. Správné jednání znamená konat povinnost a respektovat autoritu. Objevuje se „sbírání“ odborek či jiných úspěchů a Pozitivní bodování bývá účinnou odměnou. Nejčastěji toto stadium probíhá kolem 11. – 12. roku.

5. stadium: Jedná se pod vlivem ideálů, zákonů či vzájemných úmluv, bez ohledu na bezprostřední ocenění či na užitek. Silně působí respekt k ideálům, které přijala celá skupina („my v našem oddíle jsme se rozhodli“). Pravidla a příkazy celé skupiny jsou závazné pro všechny členy a selhání je chápáno jako prohřešek i proti ostatním.

6. stadium: Nastupuje až ve věku roverském. Rozhodují se podle vlastního svědomí či vlastní úvahy, a to bez ohledu na výsledek, odměnu či ocenění druhými. Začíná se rýsovat „život v pravdě“, o který postupně usilujeme a pro který byl dospívající připravován po léta od věku vlčete. Činy se posuzují podle vnitřní motivace a dle snahy uskutečňovat přijaté morální zásady. Podstatné je tedy vědomé rozhodování. Objevuje se pochopení lidských práv a respektování důstojnosti jedince.

Uvedené fáze nemají ostré hranice, mohou se překrývat, ve vyšších etapách se často vrací jednání z fází nižších a někdy se objeví dílčí vývojový předstih. V podstatě však jedinec prochází jednotlivými stadii postupně a ve stejném pořadí. Děvčata mívají zpravidla morální vývoj rychlejší než chlapci – většinou o jeden dva roky. U všech dětí neprobíhá vývoj stejně rychle a zdaleka ne všichni dozrají až k posledním etapám. Je proto nutné respektovat individuální rozdíly mezi dětmi a zároveň pro každé stanovit náročné cíle, odpovídající či spíše mírně překračující jejich schopnosti a morální zralost.

Naznačená vývojová stadia, které stanovil L. Kohlberg, nejsou přijímána bez kritiky. Zdá se, že pro děvčata platí jisté rozdíly. Objevuje se u nich mnohem častěji jednání, motivované péčí o druhé. Mnohé úkoly, o jejichž řešení se různí autoři opírali při posuzování morálního vývoje, jsou řešeny pouze na papíře. Děvčata či chlapci se mají rozhodovat, jak by se v popsané situaci chovali. Je to do jisté míry podobné, jako když se děti ve škole zeptáme, zda je správné nenapovídat spolužákům. Mnozí řeknou, že se napovídat nemá, ale z toho neplyne, že se tak skutečně budou chovat.

I přes mnohé výhrady soudím, že stanovení etap mravního vývoje je užitečné. Dobře víme, že skautský zákon je pro vlčata příliš obtížný a mnohdy i nejasně pochopitelný. Jinak jej vykládáme nováčkům a jinak o něm uvažujeme s řádcí či rovery. Podstatné je sledovat skutečné jednání skautek a skautů. Všimnout si, kdy dokážou pomáhat druhým, zda dodržují pravidla hry, splní uložené úkoly, přiznají chybu, dokážou se chovat zdvořile aj. Ze zdánlivě drobných činů se postupně vytváří systém mravních hodnot i schopnost je dodržovat. Kladné činy a formy jednání by neměly uniknout naší pozornosti a jejich ocenění – třeba i jen mezi čtyřma očima – je nezbytné. V ruchu vedení tábora či na výpravě nám podobné momenty unikají, ale nemělo by se to stávat. Riskujeme, že neoceněné činy se přestávají konat a morální vývoj je oslabován.

Morální jednání dětí, dospívajících, ale i dospělých určuje řada vlivů:

- rodina, v ní vytvořený řád, pravidla jednání a příklady rodičů,
- jednání uznávaných osob (jistě i skautských činovníků),
- znalosti pravidel a zákonů,
- náboženské i jiné organizace, s kterými se jedinec ztotožní,
- skupiny vrstevníků, do kterých jedinec patří,
- postupně vytvořené zvyky („to se u nás nedělá“),
- vlastní svědomí, které se postupně rozvíjí zhruba od 10. roku.

Hlas svědomí, o němž jsem se již dříve zmiňoval, bývá tím nejcitlivějším momentem, který ovlivňuje naše morální jednání. Tento vnitřní hlas nevzniká zcela automaticky, ale musí být povzbuzován výchovou. Předpokládá postupné pochopení toho, co je

dobré a co je chybné jednání. Každá neobvyklá situace, každý nepředvídatelný zážitek, ale i každodenní běžné životní problémy nás staví před nutnost rozhodovat se, jak budeme postupovat. Rozvinuté svědomí se prosazuje jako vnitřní hlas, který nás varuje před chybami a nabádá k dobrým činům. Po provedeném činu nás buď chválí za výsledný čin, či alespoň za dobrou motivaci anebo nás kárá za chyby. Svědomí vzniká postupně a není-li slyšeno, snadno se oslabuje až zaniká.

Skauting mnohdy sehrával významnou roli při vedení chlapců a děvčat k posilování a upevňování mravního citění i jednání. Vhodné příklady, využití skautského zákona, systematické pěstování spolupráce i altruismu, přemýšlení o morálních hodnotách a v neposlední řadě příklad rodinného života vlastních rodičů a činovníků – to jsou některé z cest k vytváření mravních hodnot i norem jednání skautek i skautů.

S otázkami dnešní morálky souvisejí i úvahy o dalším riziku, které může ohrozit vývoj lidstva. Po rozpadu socialistického systému se zprvu zdálo, že hrozba střetu mezi Východem a Západem je zažehnána a že demokracie dokázala své přednosti. Idea svobody a lidských práv spolu s mechanismy svobodného trhu se prosadily s konečnou platností. Tento optimistický závěr byl zpochybněn názorem, že 21. století může vést ke střetům velkých civilizací, založených převážně na dominantních náboženstvích. Evropská civilizace křesťanského Západu není ani jediná, ani univerzální. Existují neméně důležité a rozvíjející se další civilizace: čínská, japonská, hinduistická, islámská, pravoslavná, latinsko – americká či africká. Konflikty mezi nimi nelze vyloučit. Hrozí např. džihád (svatá válka islámská), ale i lokální střety v Bosně či Čečensku mají ideové podhoubí různých civilizací.

Co proti tomuto riziku můžeme dělat? Ze setkání pražských For 2000 se ozývá hlas po hledání společného jazyka různých náboženských systémů. Hledají se cesty, jak ulamovat hroty předsudků, kriticky se vyrovnávat s omyly minulosti, dospět ke vzájemnému respektu, k hledání a snad i nacházení společného jazyka, k podpoře dobré vůle a úsilí o stanovení základních norem mravnosti. Vytváří se potřeba společně nacházet sdílené hodnoty a životní postoje mezi lidmi na celé zeměkouli. Václav Havel tomu říká „společné duchovní a morální minimum“.

Další naději, ale i nebezpečí jsme viděli před časem v Praze. Úsilí o odstranění chudoby, epidemií a katastrofálně nízké životní i zdravotní úrovně v mnoha místech světa. Snaží se o to se střídavými úspěchy a omyly velké mezinárodní instituce jako je Světová banka či Mezinárodní měnový fond. Usilují o to mnozí mladí lidé s dobrou vůlí, ale často bez dostatečných znalostí a zkušeností. Dochází při tom mezi nimi ke střetům, které ničemu nemohou prospět. Domluva je velmi obtížná – snad v těchto chvílích až nemožná – a hladovějící svět ztrácí další naději. I zde zazněl z Prahy hlas, že je třeba společně hledat cesty, jednat a uvědomit si, že globalizace má nejen rozměry ekonomické, komunikační, obchodní a jiné, ale také, možná v prvé řadě rozměr etický. Hledání společné mravnosti by mělo mít jednoznačnou přednost jak před zájmy ekonomickými, tak před násilnými akcemi. Pokud to nedokážeme, bude svět opět ohrožen.

O významu mezinárodního skautingu jsem se již několikrát zmiňoval. Přesto považuji za nutné znovu opakovat, že vést děti k přátelství a spolupráci přes nejrůznější hranice je úkol sice obtížný, ale nesmírně potřebný. Učit skauty a skautky toleranci, rozumnému a racionálnímu řešení konfliktů, respektování základních lidských práv a rozvíjení přátelství je velké téma každodenního úsilí vůdců. Dokážeme-li zaměřovat děti tímto směrem, bude mít naše usilování význam pro budoucí léta celé planety. Mnohdy nevíme, jak velké všelidské ideály převádět do činnosti rojů, smeček, oddílů či kmenů. Společné uvažování, hledání, pokusy a třeba i omyly, z kterých se dokážeme poučit, jsou nezbytné nejen pro skautské oddíly, ale i pro naději světa v prvních desetiletích 21. století.

„Nemluvil naprázdno, kdo řekl: Mnoho jsem se naučil od svých učitelů, více však od svých spolužáků a nejvíce od svých žáků. Neboť tvořením utváříme sebe, a teprve pracujíc stáváme se mistry v práci.“

(J. A. Komenský: Pampaedia)

5. Změny v pojetí výchovy

Ve 21. století se zřejmě prosadí nové koncepce výchovy a vzdělávání. Myšlenky, které postupně vykrystalizovaly v poslední třetině 20. století, ovlivní i skautské postupy. Mnohé z nich jsme tušili a v minulosti je intuitivně prosazovali. Co dnes pozorujeme ve vývoji pedagogického myšlení?

5. 1. Výchova jako celoživotní proces

Jednoznačně se již prosadilo poznání, že výchova provází člověka na životní pouti od kolébky až k vrcholícímu stáří. Vzdělávání nekončí ve chvíli, kdy jedinec opouští školu. Růst vědeckých poznatků, technologií a pracovních prostředků vede k rychlým proměnám v náplni i struktuře profesí, k novým formám pracovních činností, komunikačních dovedností i k cestám spolupráce mezi různými skupinami lidí. Rychle se šíří počítačová gramotnost, využívání různých druhů mobilních telefonů (během několika let je jich u nás v chodu přes tři miliony), přechod mnoha informací i aktivit na internetové stránky apod. Mladá generace je v průměru lépe připravena na využití počítačových a komunikačních technologií než generace starší. Malá životní zkušenost ji však mnohdy vede k zjednodušujícím názorům. Plynou z toho důsledky, které ovlivňují a často nerozumně prohlubují mezigenerační rozpory. Vzděláním se však nerozumí jen vědění, ale i schopnost odhadovat a předvídat důsledky jednotlivých činů a zároveň odstraňovat konflikty, ke kterým dochází mnohdy jen z nedostatku komunikace či z nedorozumění.

Koncepce ukončeného vzdělání a stanovení základního objemu učiva prakticky přestaly platit. Dospělá generace se musí dále vzdělávat v rekvalifikačních kurzech, v dálkových programech různých škol či individuálně studovat. I nástup stárnutí si vyžaduje nové metody učení a vyrovnávání se s obtížemi této životní etapy. Pedagogika se již nezabývá jen vzděláváním dětí a dospívajících.

Vznikla andragogika pro vzdělávání dospělých a gerontopedagogika pro vedení stárnoucích osob. Každá věková kategorie potřebuje jinou didaktiku, jiné formy i metody učení. Uvažuje se o studiu, které bude jednou individualizováno a „šito na míru“ zkušenostem, schopnostem i zájmům jednotlivých osob. Více než kdykoli jindy platí, že „kdo chvíli stál, již stojí opodál“. Platí to nejen o jedincích, ale i o organizacích a o státech. Dobrovolné občanské organizace, které nepostřechnou směr vývoje, se budou jen obtížně prosazovat. Platí to i o Junáku.

Nestačí uvažovat jen o celoživotním vzdělávání ve smyslu školském, ale i o celoživotním rozvíjení morálky a duchovního života. V minulosti se soudilo, že morální vývoj jedince je v podstatě uzavřen v adolescenci, kdy se vytvoří svědomí jako významný regulátor jednání i mezilidských vztahů. Vývoj společnosti přináší neustále nové etické problémy, které si člověk postupně uvědomuje a staví si je před vlastní vnitřní zrak. Přicházejí nová pokušení, která snadno přivádějí nepřipravené jedince na scestí. Otázky lidské mravnosti se, bohužel, v poslední době přehlížejí a podceňují. Odpovědnost za sebe, za své děti, za obec, za přírodu i za celou zeměkouli mnohde mizí či se dostávají na vedlejší kolej. I dnes však platí starý poznatek, že Evropa se v těžkých chvílích opírala o lidi, kteří ctili vyšší původ lidské mravnosti, neuvažovali jen o pomíjivých zájmech a potřebách dne, ale věřili ve spravedlivý svět a pro jeho příchod pracovali. Hybnou silou této víry nemohl být jen osobní prospěch, ba ani ne pouhá povinnost, ale spíše z lidí nevykořenitelná naděje na budoucnost, v níž budou překonána či alespoň snížena rizika nebo zdánlivě až osudové okolnosti života. Globální svět potřebuje hledat a vytvářet minimální globální mravnost, která by mohla platit pro všechny lidi. Podílet se na tomto úsilí bude patřit mezi naše přední úkoly, které nesmíme opomenout.

5. 2. Výchova jako dialog

Výchova není jednostranný proces, ve kterém učitel či vůdce s rozhodujícím hlasem vše řídí a žák pouze přejímá poznatky, návody či postoje. Mnohem účinnější je dvoustranný proces, kdy vychovatel a vychovávaný na sebe vzájemně působí a učí se jeden od druhého. Vůdce upravuje metody na základě rozboru svých zkušeností s dětmi. Sám se učí, jak při vedení oddílů rozumněji postupovat. Často zjistí, že skautky i skauti jsou vzdělanější, myslí bystřeji, jsou soustředěnější a přemýšlivější, než předpokládal či než se o tom psalo v učebnicích, z nichž kdysi studoval. Mnohdy zjistí, že morální myšlení dětí je ostré a rozvinuté. Dovedou často dobře odlišit dobré od zlého a dokonce v mnohém překonají vedoucího, který uvažuje tradičně či podle dříve naučených schémat. Jindy se stává, že činovník při častém opakování tématu postupuje rutině, nepřipravuje se, spoléhá na paměť, mnohé zapomíná a opírá se jen o minulou zkušenost. Přestane-li se sám vzdělávat a zároveň se učit od dětí v oddíle, stává se brzdou výchovy. Rutina bývá pro nás velkým nebezpečím.

Podobné úvahy platí též pro poznávání jednotlivých členů oddílu, jejich osobitého myšlení a jednání. Každé dítě je třeba respektovat a vést poněkud odlišně. Rozdíly

mezi nimi bývají velmi značné a pokud je nerespektujeme, těžko si s nimi porozumíme a obtížně se jim staneme rádcem a průvodcem na stezce života. Poznávání dětí je jedním z předpokladů k tomu, aby vůdce postupně poznával sám sebe, pochopil, proč si s někým rozumí lépe a s jiným hůře, a uvažoval, jak by sám měl měnit své jednání a postoje.

Jinak řečeno, autoritativní styl vedení oddílu nemá mnoho naděje na úspěch. Teprve vzájemná spolupráce, odpovídající věku a zralosti dětí, ale i zralosti rádců a vůdce má naději na úspěch a na lepší výchovu dětí i vedoucích ve skautských oddílech.

Úkolem vůdce není jen předávat zkušenosti, vědomosti či dovednosti, ale také povzbuzovat ke kladení otázek a ke společnému hledání cest k jejich řešení. Odpovědi se nalézají v rozhovorech a v debatách. Nejde však jen o řešení problémů denního života. Otázky by měly mířit i na postupné chápání praktické solidarity mezi lidmi navzájem i na solidaritu člověka s přírodou. V rozhovorech se vytváří příležitost poznat problémy, které řeší obec, i které stojí před celým světem. Vytváří se porozumění jak pro lokální dění v okolí, tak pro obecné zákony světa živého i neživého. Takové poznání není poplatné potřebě dne, konzumu či určitému módnímu či politickému tlaku, ale míří k překonávání úzce osobních zájmů, k pochopení sebe sama i své vlastní role a k vlastnímu sebepřekonávání.

Nezbytné je naslouchat dětem. Dokážou klást bystré otázky, ale tato jejich schopnost se přestane rozvíjet, není-li podporována a podněcována. Snadno se utlumí a v dospělosti často zaniká. Vůdce mnohdy nedokáže na vše odpovídat a je dětmi podněčován k vlastnímu přemýšlení. Do sebe zahleděný vychovatel, který přestane sledovat náměty dětí, nemůže ani při sebelepším vzdělání plnit své poslání. Často zahrnuje děti odpověďmi, aniž samy předtím položily otázky a naopak nenaslouchá otázkám, které kladou a které je zajímají.

Dialogická výchova je náročná a je to velké dobrodružství. Nelze očekávat, že výsledky se dostaví v krátké době. Je to však velké privilegium skautského vůdce pomáhat dětem při hledání cest z nejrůznějších zmatků a omylů k postupnému poznávání světa a k odkrývání vnitřního bohatství, které je v nich skryto. Potřeba objevovat nové skutečnosti je zabudována ve všech dětech, ale musí být podněcována. Získané poznatky se rychle rozrůstají a postupně třídí a ovlivňují i jejich budoucí činnosti. Je to zároveň naděje, že společně usilujeme o budoucí dobro – mnohdy sice vzdálené, ale přece jen v zásadě dosažitelné. Vedoucí skautských oddílů se postupně odpoutávají od role vůdce a stávají se skutečnými průvodci svěřených dětí. Společně jdou po stezkách poznání. Kdesi v pozadí tušíme model a styl práce starých univerzit, ve kterých se vytvářely akademické obce učitelů a žáků, společně hledajících pravdu a usilujících o lepší svět. Nic na tom nemění, že některé kroky se ukáží jako chybné, ale jejich překonáváním se dále učíme.

5. 3. Výchova vychovatelů

Děti jsou ve svém vývoji ovlivňovány třemi momenty: rodinou – školou – programem ve volném čase. Má-li být vývoj dětské populace zdárný, je třeba, aby všichni vychovatelé byli řádně připraveni. Tento úkol bývá podeceňován nejvíce v rodině. Soudí se, že výchova vlastních dětí je dána instinktivně, že každá matka ví, jak se o dítě starat, a není nutná žádná speciální příprava.

Ve skutečnosti jde o velmi složitý proces. Mállokterí rodiče však hledají vhodné poučení a mnohdy si ani neuvědomí, jakou mají odpovědnost. Základy budoucí osobnosti, emoční vztah rodičů k dítěti i budoucí výchovný styl se vytváří již v těhotenství. Jen řidce se však potřebné informace dostávají k budoucím rodičům. O prvních dnech života dítěte, o vztahu a pevné vazbě mezi dítětem a matkou, o temperamentu dětí a o celé řadě dalších momentů se mezi rodiči ví jen málo. I další péče o kojence a batolata probíhá v podstatě intuitivně – někdy lépe, někdy hůře.

Existují desítky brožur i knih, jak se starat v rodině o děti. Bývají zjednodušené, mnohdy poplatné teoretické pozici autora či dočasné módní vlně. Dostávají se většinou do rukou pouze motivovaných rodičů a valná většina rodin postupuje dle vlastního odhadu či dle rad babiček, sousedů a jiných poradců.

Vývoj každého dítěte má řadu individuálních zvláštností a také různé vývojové tempo. Podeceňuje se skutečnost, že péče o dítě je již od narození dvoustranný proces. Rodiče o dítě pečují, zajišťují uspokojování jeho potřeb, ale zároveň je aktivní i dítě, přivolává pomoc, ohlašuje své potřeby, navazuje kontakt (hlavně oční kontakt) a podněcuje reakce pečovatелů. Pokud se raná výchova daří, získává dítě základní životní pocit jistoty, který je pro jeho duševní vývoj nesmírně důležitý.

Kromě základních biologických potřeb (jídlo, teplo, čistota aj.) je potřebné uspokojovat i další potřeby psychické. Patří mezi ně: potřeba náležitého přívodu podnětů (ani chudé, ani příliš bohaté prostředí), potřeba smysluplného světa, ve kterém se může orientovat, potřeba aktivity, která umožňuje přiměřený vývoj dítěte. Jak tyto potřeby uspokojovat, nemohu v této úvaze rozvádět. Odkazuji na řadu publikací Z. Matějčka, J. Langmeiera či J. Dunovského, v nichž lze nalézat vhodné poučení.

Pro skautské uvažování z toho vyplývá, že v budoucnosti nesmíme opomíjet hledání cest, jak vytvářet pevné partnerské vztahy mezi děvčaty a chlapci a povzbuzovat i požadovat pevné a odpovědné vztahy partnerské. Start dětí do života je bez fungující rodiny značně oslaben. Nesmíme podlehnout módním teoriím o „umírající rodině“, ale i v tomto směru jít proti proudu. Plyne z toho nutnost uvažovat o formách předmanželské výchovy, o přípravě na vstup do manželství a o rodičovské odpovědnosti již v době těhotenství (a možná, že již i před ním). Předpokladem pro dobré vedení dětí je pevné zdraví a pevná rodina, která se na dítě těší a je mu ochotna i schopna poskytnout co nejvíce péče, emoční jistoty a později co nejlepší vzdělání. Dovede být náročná i tolerantní a být připravená ke společnému dialogu.

Škola. Sebelépe vymyšlené školské reformy nejsou dostatečné, jestliže není domyšlena příprava a další vzdělávání učitelů. Považuji za potřebné doporučit, aby co nejvíce osob, které prošly skautskou výchovou, zvolilo učitelskou profesi za životní úděl. Máme k této profesi blízko. Před válkou bylo nejvíce našich vůdců z řad učitelů a středoškolských profesorů. Zkušený skautský vůdce si dokáže poradit s mnoha zapeklitými problémy didaktickými, kázeňskými i etickými, které se ve škole dnes a denně vyskytují.

Objevují se názory, že v budoucnosti budou mnohé vzdělávací kurzy a snad i celé školní cykly probíhat prostřednictvím internetu či dalších elektronických prostředků. Živé slovo i osobní příklad učitele zůstane nenahraditelný. Spíše očekávám, že se prosadí větší spolupráce učitelů různých stupňů škol – od základních až po univerzitní. Vytvoří se snad jakési komunity pedagogů, které budou propojeny společným zájmem o přípravu dětí, i mnohem bližšími osobními vztahy. Mělo by to podpořit lepší a komplexnější přípravu dětí. Vývoj ve školství bychom měli pozorně sledovat a změny brát v úvahu i při řízení naší výchovné činnosti. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy je z jistého hlediska nám nadřazeno, je nutné hledat cesty ke spolupráci a nabídnout naše zkušenosti ve chvílích, kdy se bude jednat o státní politiku ve vztahu k nastupující generaci. Totéž platí i na úrovni krajů a obcí.

Volný čas dětí a mládeže. V posledních letech se ukazuje, že náplň volného času dětí a dospívajících je důležitou složkou výchovy. Při aktivitách dětí ve volném čase se mnohdy rozhoduje o budoucích sociálních rolích jedince a o jeho pozici v širších sociálních celcích. Hodně se ví o tom, jak se vytvářejí dětské party, které vznikají buď zcela spontánně anebo v rámci širších sportovních, turistických, kulturních či náboženských organizací. Bývají proměnlivé, často mezi sebou soupeří, mnohdy si vytvoří vlastní pravidla života, systém hodnot či osobitý jazykový žargon. V době dospívání je vrstevnická skupina základem, ve kterém se vytváří totožnost jedince a často i první zkušenosti partnerské. Získané zkušenosti, sebehodnocení a mnohé postoje se přenášejí do dalších etap života a zůstávají platné třeba po celou dobu dospělosti. Právě proto je důležité rozumné a taktické vedení dětí ve volném čase.

Vývoj mladé populace ohrožen narůstající sociální izolací. Mnohé děti tráví volný čas v umělém světě televize, jiné u počítačů, a to i u velmi agresivních her, a další neustále hledají nejrůznější informace či poučení na internetu. Ztrácejí běžné kontakty s vrstevníky a jejich sociální vztahy i sociální komunikace se oslabují. Totožnost se nevytváří ve složitých vazbách s vrstevníky, ale je určována vlivy sdělovacích či informačních médií. Přibývají „kontakty na dálku“ prostřednictvím elektronické pošty či internetových konferencí. Chybí přímý kontakt „z očí do očí“, který je od prvních měsíců života základní formou mezilidských vztahů, a později společné činnosti ve skupině. Komunikace bez osobního kontaktu se může snadno stát neupřímnou a umožňuje lhát zcela bez ostychu a omezení. Uvádí se, že v USA 22% osob, které užívají internet, se jeho prostřednictvím s někým seznámilo a 14% lidí tvrdí, že mají přítele pouze na internetu. Jistě, že podobná vlna k nám dospěje; je ovšem otázkou, zda podobné vztahy mezi lidmi budou skutečným přátelstvím, jak je známe z oddílů i z vlastní zkušenosti.

Ve všech skupinách lidí se objevují stížnosti na chronický nedostatek času. Každou chvíli slyšíme výrok „Nestíhám!“ Jedním z negativních důsledků pro výchovu je nápadné zkracování času, který tráví rodiče společně s dětmi. V USA se uvádí, že za posledních patnáct let se snížila doba společných aktivit v rodinách o 15%. U nás nebude situace lepší. Mizí společné hry, práce, zpěv i další aktivity v rodinách i větších celcích.

Ve studijních programech pedagogických fakult se objevuje obor pedagogika volného času. Cílem je připravit vychovatele, kteří se věnují dětem v různých kroužcích či spolcích. Měli by podchytit a podpořit skutečné zájmy dětí, nenásilně je vést k všestranné výchově a k rozvíjení sociálních vztahů mezi dětmi. I když soudím, že motivovaní dobrovolní vedoucí mají větší naději na úspěch, nepodceňuji profesi pedagoga pro volný čas. Pokud to je v našich silách, měli bychom je podporovat. Nikdy asi nebude dostatek lidí, kteří se věnují vedení dětí.

Mnohokrát bylo prokázáno, že zajímavý a lákavý program je nejlepší prevencí a ochranou před vznikem většiny poruch dětského chování. Je to naše skautská doména. Systém vzdělávání dospělých (i dospívajících) vedoucích máme vypracován velmi dobře. Časem jej budeme asi doplňovat pravidelnými semináři, setkáváním vůdců, metodickými sešity a dalšími technikami, jak ve vzdělávání pokračovat. Lesní školy i systém přípravy vůdců tvoří podstatnou složku rozvoje skautingu v příštích letech. Neměli bychom však zanedbávat širší pohled na preventivní usilování společnosti. Podporujeme vytváření malých dětských hřišť, bazénů, kluzišť, aktivity kulturní, ekologické, řemeslné a jiné. Všechny jsou užitečné a pomáhají rozumně naplňovat volný čas dětí.

5. 4. Metodická výchova

Mění se celková strategie výchovy a vzdělávání. Vědomosti získané ve škole rychle stárnou a mnohdy se stávají brzdou vývoje. Mění se pojetí gramotnosti a počítačová gramotnost se stává nezbytnou. Rostou požadavky na výchovu metodickou. Nejde dnes jen o osvojení vědomostí, ale mnohem více o hledání cest k tomu „jak se co dělá“. Jde o to pochopit a naučit se, jak se vyhledávají informace, jak se vyhodnocují, vzájemně porovnávají a dále zpracovávají. Jak se společně řeší zadané či zcela neočekávaně vzniklé úkoly. Jak se vytvářejí vztahy mezi lidmi, jak se posiluje spolupráce i jak se rozumně řeší konflikty. Jak se píší zprávy, jak se předávají spolehlivé informace i jak se stát dobrým řečníkem. Jak si lidé mohou pomáhat a poskytovat si vzájemnou oporu atd. Je to zcela jiná strategie vyučování, která umožňuje relativně rychle přizpůsobení dětí novým nárokům rychle se měnícího světa i neočekávaným situacím. Zvyšují se nároky na rozvíjení tvůrčích schopností, na hledání i zkoušení nových nápadů či nezvyklých postupů při rozhodování o věcech všedních i mimořádných.

Pro tento typ výchovy je Junák dobře připraven. Učíme děti, jak rozdělávat oheň za různých podmínek, jak se připravit na nocování v přírodě, učíme rádce i vedoucí, jak organizovat družinový výlet i celý tábor, jak chystat a řídit dlouhodobou hru, jak usilovat o mravní vývoj atd. Přesto však bude třeba této výchovné strategii věnovat pozornost, a to jak z hlediska činnosti celé organizace, tak i ve vztahu k různým věkovým stupňům. Budeme se učit, jak přistupovat k dětem hendikepovaným, jak v praxi uskutečňovat lidská i dětská práva, jak se vyrovnávat s nároky globalizovaného světa – a konec konců i jak spolupracovat s rodinami, které nemají o naši činnost příliš zájem, nejsou zcela funkční a neplní přiměřeně své role. Velký úkol, který je před námi, bude hledání cest, jak se vyrovnávat s rizikem drog a dalších momentů, které budou ohrožovat stále mladší děti.

Stále větší význam budou mít skautské hry. Ve hře děti zkoumají a poznávají svět, kreativně experimentují s vlastními formami chování a učí se je měnit. Napodobováním dospělých i kladných vzorů se připravují na vlastní životní role a postupně vyhledávají odpověď na věčnou otázku mladé generace: Kdo jsem a jak se liším od svých vrstevníků? Z hraných aktivit se vytváří pracovní dovednosti, sociální vztahy a morální jednání. K. Lorenz, zakladatel etologie, došel při sledování her dětí k závěru, že „homo ludens se nedá oddělit od homo explorans“ čili, že „kdo si hraje, poznává sebe i svět“.

„Nemluvme o novém startu slavnostním tónem. Učiňme jedinou možnou věc: dlouho tvrdě pracovat s privilegiem sloužit, především mládeži, podporovat duchovní pokrok, dosáhnout nezávislosti a svobody získáváním vědění a odkrýt bohatství duše.“

(K. Jaspers)

6. Zítřek českého skautingu

Pokusím se nyní uvažovat o budoucích cestách Junáka s vědomím, že podobné úvahy mohou být hrubým a jen více či méně kvalifikovaným odhadem. Každé výchovné usilování není jen otázkou dneška, ale míří do budoucnosti. Dnešní úsilí bude svými výsledky působit hluboko v 21. století. Je spojeno s nadějí, že nastupující generace v mnohém ohledu předčí časem své předchůdce, pokusí se uskutečnit mnohé z našich dnešních snů a bude postupovat dále na cestách vedení budoucích dětí, v rozvoji vlastních osobností i v usilování o duchovní poznání. Sama si časem vytýčí nové cíle a předá je jako své poselství další generaci. Tento řetěz návaznosti mezi jednotlivými generacemi se nemůže ani v budoucnosti přerušit.

V předcházejících kapitolách jsem naznačoval, že v nejbližších desetiletích se objeví velké změny v životních okolnostech, ve stylu a snad i v kvalitě života. Věda odkrývá nové obzory a těžko si dovedeme představit všechny jejich důsledky. Tak např. poznání lidského genomu jistě ovlivní zítřejší výchovu, délku života a mnohé osudy našich potomků. Komunikační technologie a umělá inteligence změní mnohé aspekty života jedinců, celé společnosti a zcela jistě i metody vzdělávání. Slýcháme, že inteligentní myslící stroje v poměrně brzké době překonají lidské myšlení a miniaturní roboty. Nedovedeme odhadnout, zda se podaří postupně zvládat naléhavé sociální problémy lidstva: chudobu, hladomor, rasové či etnické střety, terorismus, drogové závislosti či epidemie „nových“ chorob, zahlcení informacemi či další poškozování přírodního prostředí. Zřejmě poroste úsilí, aby co nejvíce lidí se podílelo na rozhodování v obcích, ve státech i v rozměrech, které ovlivní běh celého světa. Bude nutný rozvoj vzdělanosti, a to možná zcela jinými metodami, než které dnes užíváme. Bez

spolupráce, která přesáhne hranice jednotlivých zemí, kulturních oblastí či myšlenkových systémů se svět zřejmě neobejde.

Co v této perspektivě může činit skauting? Mnohé náměty formuloval již před léty tehdejší generální tajemník WOSM L. Nagy v knize 250 milionů skautů (v kapitole Výzva pro budoucnost). Uvědomoval si, že působíme jen na malý zlomek mládeže a nemáme zázračný všelék na nejrůznější neduhy společnosti. I v budoucnosti se budeme dostávat naším myšlením i praxí do rozporu s hodnotami, které ve světě budou převládat. Nemůžeme zavírat oči před technickým, vědeckým či sociálním vývojem, ale základem skautské činnosti zůstane vědomí služby, úsilí o osobnostní růst dětí, o úctu ke všem lidem i ke všemu živému. Pomíjivé bohatství a vlastnictví materiálních statků bude – stejně jako v minulosti – nebezpečné a lstivé pokušení, které nesmí zavést skauting na scestí.

Uvažujme o některých zítřejších úkolech Junáka, které se rýsují v českých podmínkách a které se opírají o naše včerejší i dnešní zkušenosti. Jsou to náměty k přemýšlení a také k dalším rozpravám, které se jistě budou časem rozvíjet, zpřesňovat či třeba i zcela měnit.

6. 1. Myslet a jednat proti duchu doby

V minulosti jsme mnohdy volili ve výchově i ve stylu myšlení netradiční postupy. V první kapitole jsem konstatoval, že A. B. Svojsík vytvořil systém, který se po mnoha stránkách vymykal myšlení jeho doby. Velcí myslitelé byli téměř vždy ve sporu s duchem doby, který je pomíjivý a podléhá nejrůznějším módám a náladám. Někdy vítězili, často se neprosadili, ale vždy formulovali nové otázky, na něž hledali odpovědi. Pokud půjdeme po stezkách, které vedou k vytváření vztahu k trvalým hodnotám, máme šanci, že dokážeme i ve 21. století rozvíjet sebe sama i naše následníky.

Objevuje se zdánlivý rozpor. Na jedné straně platí Masarykův závěr, že státy se udržují těmi ideály, z kterých vznikaly, ale zároveň platí, že se mění formy, jak se tyto ideály uskutečňují. Základní hodnoty jsou stále, ale hledají se cesty, které k nim v různé době vedou.

Jistě budou i nadále platit základní myšlenky Junáka:

- Morální výchova a vytváření cest duchovního rozměru skautingu.
- Výchova dětí dětmi v malých skupinách.
- Vztah k přírodě se silným aspektem ekologickým.
- Činnost a hra jako základní metodiky učení.
- Ideály demokracie, spojené s uskutečňováním občanské společnosti.

- Mezinárodní skauting jako cesta k přátelství dětí různých ras, náboženství, kultur i jazyků.

Prosazování lidských i dětských práv a jejich chápání již v dětském věku.

Jistě bychom mohli uvažovat o přesnějších i podrobnějších formulacích či o dalších bodech. Poslední z uvedených bodů je poměrně nový a objevuje se výrazněji v našich úvahách až po obnově hnutí v r. 1989.

Mnohé z ideálů se budou srážet s běžnou životní praxí a budou vyžadovat značné úsilí při jejich uskutečňování. V široké společnosti a mezi mnohými dětmi budou podceňovány, nejednou zesměšňovány a považovány za nereálné. Budeme slyšet hlasy, že mají být ceněni lidé s „ostrými lokty“, bezohlední a sledující pouze vlastní prospěch a moc. Uslyšíme, že právě tímto směrem mají být děti vedeny. Jindy přijde kritika, že děti mají být ponechány spontánnímu vývoji, bez pravidel, bez vnějšího i vnitřního řádu a že jakákoli omezení je poškozují. Objeví se hlasy o pedagogickém totalitarismu všech výchovných systémů, které se snaží usměrnit vývoj dětí. I z tohoto směru můžeme očekávat kritiku.

Budeme se pravděpodobně setkávat se stále hrubšími vztahy mezi lidmi, bohužel i mezi chlapci a děvčaty. Budeme asi i nadále svědky rozpadu rodin, rostoucích počtů rozvodů a sporů o děti. Úspěšní a obdivovaní budou lidé, kteří budou myslet jen na sebe a budou hromadit pozemské statky. Podobné cíle budou sugerovat i dětem. Přesto však budeme hájit a pěstovat kladné vztahy mezi lidmi, věrnost a lásku, bez kterých nemohou existovat ani fungující rodiny, ani kladné vzory pro děti a dobrovolnou službu.

Nepochybuji, že půjdeme – tak jako v minulosti – proti duchu doby a povedeme děti k tradičním skautským a obecně lidským ideálům. Na cestě nás bude provázet radost dětí, odhodlání jim sloužit, vytrvalost každodenního a všedního usilování a naděje, že rozumná výchova může být úspěšná u každého jedince. Poroste šance pro společné hledání smyslu lidské existence a vědomí sounáležitosti mnoha generací – od zakladatelů až po dnešní světlušky a vlčata – a vlastně až po ty ještě nenarozené. Odpovědně připravovat, uvolňovat a chystat jim cestu zůstane stálým úkolem činovníků, kteří se nenechají deprimovat nepochopením v okolí a kteří věří, že děti samy najdou a pochopí vlastní odpovědnost.

6. 2. Rozvíjení pozitivních zkušeností

Budeme nadále rozvíjet zkušenosti, o nichž jsme uvažovali v druhé kapitole. Nepůjde jen o mechanické opakování, jistě se objeví nové náměty ve výchovné teorii i praxi. Budou se možná měnit formy táborů, bude možná nedostatek vůdců, budeme třeba hledat nové formy jejich přípravy, budeme upravovat výchovné programy pro jednotlivé věkové stupně atd. Doufáme, že se bude měnit obecný styl života ve směru udržitelného rozvoje, budou se asi měnit školy, komunikace mezi

lidmi a vynoří se celá řada dalších změn. Na to vše budeme muset včas a promyšleně reagovat a nepodlehnout občasně bezradnosti.

Zároveň se rýsují nové možnosti pro skautskou činnost. Pokud se bude dařit dlouhodobá výchova, můžeme v oddílech či střediscích vytvářet větší komunity. Mohou se skládat z různých starých přátelských skupin. Byl by to velký impuls pro obecnou teorii výchovy. Společné aktivity rodičů s dětmi od věku raného až po dospívání mohou přispět ke zlepšování mezigeneračních vztahů. Očekávám, že se časem vytvoří semináře či kurzy pro vznikající rodiny. Společně budou uvažovat o lidských vztazích, o jejich vývoji, o problémech začínajících rodin od technických otázek (zařízení bytu, domácnosti, profesní otázky) přes společné programy rodinného skautingu až po zkušenosti s výchovou dětí ve věku raném. Vynoří se otázky o roli matky a roli otce v péči o děti a o zdravou rodinu. Odpovědi nebudou snadné, ale měli bychom je systematicky hledat z vlastních zkušeností i z literatury.

Prospěšné by mohly být společné aktivity roverů a mladých vůdců s jejich rodiči. Mnohé z problémů věku dospívání, ale i obtíže rodičů ve věku „životního poledne“ by se mohly řešit a snad i zmírňovat. Vytvoří-li se prostředí důvěry a vzájemného pochopení obou generací, je naděje na zlepšení mentální hygieny všech účastníků a na postupné oslabování mnoha konfliktů. Možná, že podobný námět se dnes může zdát utopický. Soudím však, že se zde rýsuje jedna z cest výchovného snažení jak pro dospívající, tak i pro dospělé osoby. Obě skupiny potřebují impulsy pro vlastní život, pro navození tolerantních vztahů, pro vzájemný respekt, pro nápravu nevhodných forem chování i pro pěstování skautských ctností v obtížných etapách života.

Porostou požadavky na vůdce oddílů. Vedení dětí chápeme většinou jako záměrné působení, mířící k dosažení vytyčených cílů. Učíme se, jak vybrat a vést rádce, uvažujeme, co připravit na výpravu, kterou hru zorganizovat, čeho docílit na letním táboře apod. Debatujeme o tom na oddílových radách, na setkání vůdců, na lesních školách, čteme o tom v příručkách. Bez záměrné výchovy se neobejdeme ani v budoucnosti. Opakovaně si budeme klást otázky, čeho chceme docílit s oddílem i s jednotlivými dětmi, jak budeme postupovat a jak se od nich budeme učit.

Výchovu však nemůžeme přesně plánovat a očekávat jednoznačné výsledky. Tvoří ji současně i bezděčné působení jednoho člověka na druhého – a to nezávisle na věku. Mnohdy vhodné slovo či gesto v určité situaci zapůsobí velmi přesvědčivě. Jindy nevhodná poznámka či nepochopení dítěte může mnohé pokazit. Děti působí vzájemně jedno na druhé, ale i na vůdce, který se v mnohém může od nich poučit. Pochopí z toho třeba, že v určité chvíli přepíná síly dětí, dává přednost programům, které děti nelákají, nedovede včas a vhodně pochválit aj. O tom jsem se zmiňoval v kapitole 5. 2. v úvahách o výchově dialogem. V podstatě jde o to, aby život v oddíle byl spíše „radostným spolužitím“ než pouhým programem, který vůdce připravuje. Mnohdy právě bezděčné chování vůdce, jeho morální zásady, které se promítají do všedního života, a osobní příklad působí výrazněji než důmyslně sestavený program.

Budeme opětovně usilovat o pochopení, že učení nápodobou, výchova vzorem a mnohdy i bezděčným jednáním má význam. Přidáme-li k tomu vlastní vysvětlení našeho chování či řešení různých situací, podpoříme rozvoj rozumného jednání a morálního myšlení. Neměli bychom zastírat vlastní chyby či omyly, ale naopak v rozhovoru, ve kterém děti mohou klást třeba i nepříjemné otázky, budeme hledat cesty k nápravě. Je to cesta, kdy výchova je skutečnou výchovou a mizí z ní více či méně záměrné manipulování. Pro vůdce to bude úkol náročný, ale pro zítřejší činnost zcela nezbytný.

V budoucnosti bychom měli podněcovat spolupráci se všemi organizacemi i lidmi dobré vůle, kteří se zabývají vedením dětí. Nepůjde o jakési předvádění „kdo to umí lépe“, ale o výměnu zkušeností, nápadů i o pomoc při vzdělávání. Tolerantní souhra spojená se vzájemným respektem, je v zájmu rozumného působení na větší počet dětí a to převážně rozvíjením jejich zájmových činností. Spoluprací získáme větší možnosti i váhu při jednání s vedením obcí při prosazování a uspokojování nejrůznějších potřeb dětí.

Očekávám, že se naučíme využívat moderní komunikační prostředky pro vzájemné kontakty mezi dětmi i mezi vyššími organizačními jednotkami. Prostřednictvím internetových sítí se objeví nové formy spolupráce, vzájemné pomoci, hledání nových kontaktů a nepochybně i cest k produktivnímu vzdělávání. Objeví se i různá rizika toho, jak se může měnit myšlení, ale i mezilidské vztahy v éře internetu. Bude třeba pozorně sledovat vývoj informační společnosti. Již dnes se objevují nové formy komunikace (tzv. „chatové“ programy někdy zvané komunikace „třukáním“, kdy účastníci sledují přímo to, co jednotlivé osoby právě vytřukávají na klávesnici počítače, a jak případně různými symboly vyjadřují své emoce). Objeví se přitom i netlumené negativní emoce jako je agrese, rasismus, sexuální fantazie apod. Závažnost důsledků podobného vývoje je zřejmá a bude velkým úkolem se jim včas a vhodně bránit. Časem bude asi nezbytné vytvořit dokumentační středisko, které bude shromažďovat, třídit a distribuovat informace o novinkách ve světě výchovy i v mezinárodním skautingu, ale také o zkušenostech jednotlivých oddílů či středisek.

6. 3. Věkové stupně

Budeme asi přemýšlet o programové náplni jednotlivých věkových stupňů. Nevylučuji, že bude třeba uvažovat, zda bychom neměli pozměnit věkové kategorie. Stručně se pokusím naznačit vývoj, který očekávám v budoucích letech.

A) Předškolní věk. V některých skautských organizacích ve světě se objevila tato nejnížší věková kategorie – často pod názvem Bobříci. Její zavedení bylo někde úspěšné (včasné podchycení budoucích členů), jindy se objevují pochybnosti. Soustředění pozornosti na tuto skupinu bylo spojeno s úbytkem členů starších. Podle mých zkušeností může být předškolní program pro budoucí světlušky a vlčata prospěšný z několika důvodů:

Rodiče předškolních dětí bývají v péči o ně motivovanější, než to bývá v pozdějším věku. Rádi přijmou naši nabídku, pokud budeme mít vhodný program a vhodné vedoucí. Bude-li se nám činnost dařit, budou s naší službou počítat i později a přihlásí své děti mezi světlušky a vlčata.

Program pro předškolní věk musí být jednoduchý a nepřiliš časově náročný. Na přípravu není obtížný: Jednoduché hry v okolí klubovny či v blízkém parku, krátké procházky po okolí, trochu čtení, kreslení, zpěvu, loutkové divadlo apod. Důležité je doprovodit děti domů či předat je rodičům na stanoveném místě a v dohodnutý čas. S pomocí rodičů je možno jet na kratší výlet (zoologická zahrada, pěkné místo v okolí, nějaký hrad, divadlo pro děti aj.), případně by je mohli na půl dne přivést na tábor. Rodiče poznají celý oddíl a vidí, co jejich děti může jednou čekat.

Důležité je najít vhodného vedoucího, který se s pochopením dokáže věnovat malým dětem. Bývají to většinou dívky, ale neplatí to jednoznačně. Ze zkušenosti vím, že řada dětí, které se podařilo včas podchytit, vydrží v oddíle později po dlouhá léta a opora v rodičích bývá po celou dobu poměrně velká.

B) Světlušky a vlčata. Program je dán a dobře funguje. Snad bude třeba uvažovat, jak postupovat v oddílech kombinovaných, ve kterých jsou jak vlčata, tak skauti a také o tom, zda někdy nezavádíme do programu příliš brzy skautské disciplíny. Děti se jich předčasně nabaží a ve skautském věku nejsou dostatečně zaujaty.

C) Skautky a skauti. Rýsuje se nový problém: Dle registrační statistiky nejvíce dětí odchází z oddílů ve věku kolem 12 – 13 let. Souvisí to zřejmě s dříve zmíněným urychlením biologického vývoje. Děti rychleji dospívají a skautský program je dříve přestává těšit. Pro budoucnost z toho plyne několik úvah:

Přeorganizovat strukturu věkových kategorií by asi nebylo vhodné. Museli bychom vytvářet nový stupeň mezi skautským a roverským věkem. Oslabili bychom oddíly, ztráceli rádce, museli hledat nové vedoucí, přetvářet organizační strukturu aj. Spíše se budeme zaměřovat na hledání takových prvků činností, které by zaujaly děti ve věku 13 a více let. Je to doba rozšiřující se extroverze, rozvoje různých zájmů, doba sběratelství, doba kamarádství, ale zároveň i urychleného tělesného vývoje. Přistupuje k tomu výrazný zájem o počítače, mnohdy o internet a k tomu se přidávají další technické vymoženosti, které děti objeví. Skauti a skautky nejsou již zcela dětští, ale ani zdaleka ještě nedospívají. V posledních letech se prokázal velmi důležitý poznatek vývojové psychologie. Objevuje se rodičovské chování k malým dětem, a to nejen u dívek, ale i u chlapců. Tato tendence se však často tlumí, protože v malých rodinách a mnohdy ani v blízkém okolí nemají příležitost ji vyzkoušet, realizovat a rozvíjet.

Bude vhodné vymýšlet pro tuto kategorii více náročných her, náročnější odborky, náročnější úkoly mentální a možná i občasné speciální úkoly pro starší část oddílu. Budeme vyhledávat co nejvíce příležitosti, jak se starat a pomáhat s péčí o mladší děti. Námětů pro tuto činnost se objeví celá řada, bude je třeba shromažďovat a zkoušet. Podaří-li se alespoň u části dětí povzbudit jejich pečovatelské sklony – a to i u chlapců – uděláme velmi mnoho pro budoucí rodiny.

D) Roveři. Program pro tuto věkovou kategorii se výrazně rysuje. Nebude jistě zcela jednoznačný. V každém kmeni bude mít poněkud odlišnou podobu. Základem musí zůstat služba a pak teprve vlastní program a zábava. Počet roverů narůstá a objeví se asi potřeba dělení do dvou skupin: mladší (zhruba do maturity) a starší. Jejich zájmy se liší a jistá věková homogenita – zvláště ve větších kmenech – bude potřebná. Další úkol se rysuje ve větších univerzitních městech. Bude žádoucí podporovat vznik vysokoškolských kmenů. Cílem je podchytit a udržet skautskou aktivitu děvčat a chlapců, kteří přijíždějí z venkova studovat či pracovat do velkých měst. Mnohdy tam nemají vhodné sociální zázemí a potřebují najít nové mezilidské vztahy. Po studiích se někteří vrátí do svých domovů či přejdou do jiných míst. Udržíme-li jejich kontakty s hnutím, mohou se vracet s novými zkušenostmi, vrátit se k oddílům či jinak výchovně působit. Program vysokoškolských kmenů bude mít zcela osobité rysy. Převažovat bude asi činnost v klubovnách, debaty, hledání smyslu života i studia, kulturní aktivity aj.

E) Rodinný skauting. Budou vznikat skautské rodiny a budeme hledat program pro tuto fázi života. Z přátelských rodin se mohou vytvářet spolupracující skupiny. Náplň činnosti bude různorodá. Styl života v rodinách, praktické otázky bydlení i hospodaření, vývoj partnerských vztahů, výchova dětí, souhra ženských a mužských rolí, společné akce s dětmi (počítaje v to i tábory, kulturní akce, sledování činnosti dětských oddílů, občasná pomoc aj.). V této fázi života je mnohem důležitější společná aktivita pro matky. Bývají dlouhé hodiny samy s dětmi v bytě či v nejbližším okolí, zatímco otec je v práci. Mnohdy pracuje „přes čas“, aby získal více finančních prostředků. Proto by měl program vycházet spíše z potřeb a zájmů matek. Rodinné skupiny mohou významně pomáhat v předmanželské výchově dětí i roverů. Mohou je občas pozvat k pomoci v péči o malé děti s cílem jednak získat praktické zkušenosti, jednak vidět příklad dobře fungujících rodin. I v tomto údobí budeme usilovat, aby mladí muži a ženy zůstávali v kontaktu se svými původními oddíly či středisky a aby zůstala otevřená cesta k návratu ve chvíli, kdy jejich děti budou již starší. Mohou se snáze vrátit a věnovat se vedení oddílů či jiné činnosti ve středisku.

Stojí snad za zmínku, že ve světě je objevuje potřeba hledat nové formy soužití rodin, které by jim poskytovaly dostatek sociálních a emočních podpor. G.B. Mellow v USA navrhl a vytvořil Institut pro rodinný a sousedský život a Institut pro rodiny ve společnosti. Jde o to posilovat funkce rodin vzájemnou spoluprací a pomocí. I to naznačuje, že úvahy o rodinném skautingu nejsou jen jakousi utopií, ale že naše práce opět předstihuje společenský vývoj.

F) Jistě se objeví i řada nových prvků v činnosti oldskautských kmenů, a to jak pro jejich vlastní vývoj a vzdělávání, tak i ve službě dětem.

G) Vůdkyně a vůdcové. Jejich vzdělávání bude pokračovat ve směru současného řádu pro vzdělávání činovníků Junáka. Bude velmi potřebné, aby se konala různá neformální setkávání vůdců. Budou se věnovat debatám o výchovných problémech, o novinkách v literatuře skautské i odborné a v neposlední řadě rozvíjení přátelských vztahů a vzájemné opoře.

Budeme se asi stále potýkat s nedostatkem vedoucích. Porostou nároky na finanční zajištění mladých rodin (hlavně asi byt a jistota zaměstnání). I mezi námi se budou objevovat workoholici. Základní pracovní doba bude doprovázena doškolováním, rekvalifikací i vlastním studiem. To vše povede k odchodu mnoha zdatných a zkušených vůdců od oddílů. K tomu se připojí nepochopení veřejnosti, nedostatek prostředků v obcích, obtížné dorozumívání s rodiči, třeba i těžkosti s vyhledáváním nováčků a jiné svízelné problémy.

Možná, že se objeví volání po částečné profesionalizaci vedoucích. Dovedeme si však představit tábor, který by vedl někdo, komu by v 16,00 „padla“? Mnohé z potíží, které se objevují v usilování skautském i osobním, překonáme nejspíše veselou myslí (nezapomínáme na tento bod?), radostí amatérů a vzájemnou oporou. Pro budoucnost si přejme chválu amatérství. Je to činnost dobrovolná, ale spojená s vědomím odpovědnosti za budoucnost. Je to činnost radostná, byť i mnohdy komplikovaná. Je to činnost dle vlastního rozumu a zkušeností, byť i respektuje základní předpisy. Je to činnost s vědomím, že dnešní úsilí se zúročí za mnohá desetiletí, protože výchova nese plody po celý život. Patří k ní jistá hravost, humor a radost z dětí. Bez humoru bychom asi nebyli vychovatelé, ale stali by se z nás mechaničtí roboti. A konečně je to činnost, která není před dějiny lhotejná.

6. 4. Spolupráce s rodinami

Bez spolupráce s rodiči jen těžko budeme rozvíjet naše úsilí. Slýcháváme, že rodiče mají jen malý zájem o skautskou činnost a schůzky rodičů navštěvují jen ti motivovaní. Míváme pocit, že předpokládají, že se jim postaráme během víkendu či po dobu tábora o děti a zajímají se jen o to, kdy se vrátíme.

I v budoucím století budou rodiny vytvářet základní jistoty dětí. Pokud nebudou fungovat, důsledky pro děti a tím i pro celou společnost budou neblahé. Spolupráce dobrovolných organizací s rodiči (mnohdy i s prarodiči) je potřebná v každém věku dítěte. Nepůjde jen o světlušky a vlčata, ale i o věk skautský a mnohdy i roverský. Budeme hledat metody, jak vytvářet vzájemné dobré vztahy. Nestačí jen informovat rodiče o oddílových plánech, datech schůzek, výprav či táborů, ale také o výchovných záměrech.

Vůdce mnohdy postřehne u dětí různé formy chování, které rodičům unikají, jindy znalost rodiny pomůže pochopit vlastnosti jednotlivých dětí. Můžeme přispívat k profesionální orientaci dětí. Vidíme je v situacích, které nejsou obvyklé ani v domácnostech ani ve škole. Při určitých zkušenostech můžeme odhadnout jejich zájmy, studijní či pracovní sklony a mnohdy i jejich schopnosti.

Užitečné jsou občasně společné programy pro rodiče a děti. Nejde jen o pasivní účast rodičů na oddílové či střediskové besídce či výstavě, ale o společný výlet, spojený s hrami či závody – ať již rodičů proti dětem, anebo ve společných družstvech. Budeme uvažovat o návštěvách rodičů na táborech, i když to může být spojeno

s různými nesnázemi. Návštěvní den mnohdy rozkolísá táborovou dramaturgií. Při vhodné přípravě však může přispět k vytvoření dobrého rodičovského zázemí pro oddíl. Rodiče mohou přispět sponzorsky k činnosti, mohou pomáhat s nábořem nováčků, mohou propagovat oddíl v sousedství i v širším okolí.

Vazba s rodiči má i další význam. Může být přínosem k posílení rodin a vztahů mezi rodiči a dětmi. Společné programy zvýší motivaci rodičů věnovat se společným činnostem s dětmi, odvádět je od televize či jiných pochybných zábav a podněcovat vhodné aktivity. Očekávám, že by mohly vznikat i jakési „kmeny rodičů“. Před léty k tomu byly náběhy v tehdejších Sdruženích přátel Junáka. Většinou se sice nedařilo vytvářet na tomto základě rodičovské skupiny, ale přece jenom bychom se mohli k této myšlence vrátit a znovu ji vyzkoušet třeba i v jiné podobě.

6. 5. Občanství

Bude nezbytné uvažovat, a to již v nejbližší době, o záměrné výchově k občanství. Nepůjde jen o vedení dětí, ale také o změny v myšlení a jednání dospělých. Řadu desetiletí jsme žili ve velmi uzavřené společnosti a neměli jsme možnost učit se demokraticky myslet a odpovědně jednat. Teprve něco přes deset let zjišťujeme, co vlastně znamená otevřená společnost, a těžko hledáme cesty, jak k ní vést nastupující generaci a jak docílit, aby vyrůstali odpovědní občané. Není to úkol, který se dá splnit jednorázovou akcí, ale půjde o systematické a dlouhodobé snažení. Jen si vzpomeňme, že Masaryk si přál, aby republika měla alespoň padesát let času – a teprve pak bude demokracie zajištěna ve vědomí, myšlení i jednání občanů.

Výrazem otevřená společnost se neoznačuje státní či vládní forma, ale spíše způsob lidského soužití. Důležitými hodnotami jsou individuální svoboda, nenásilí, solidarita, ochrana menšin a oslabených skupin, neustálé hledání nových poznatků a zkušeností i obecná úcta k člověku. Pro uskutečňování takové společnosti neexistují jednoduché návody. Společenská zřízení však nemohou být lepší než jejich členové a demokracie nemůže existovat bez demokratů. Tím se otevírá široké pole pro budoucí výchovu, ale zároveň i potřeba dobrých, vzdělaných a motivovaných vychovatelů.

Naše usilování bude mít několik rozměrů:

A) V prvé řadě půjde o pochopení významu obnovené české státnosti, jak je formulována v naší ústavě. Každý činovník by ji měl znát. Vyjadřuje základní pravidla právního řádu naší země. I když se o ní děti ve škole učí, bude užitečné ve vhodných chvílích (při státních svátcích či při jiných příležitostech) uvažovat o základních ústavních principech a aplikovat je na běžný život. V 1. článku Ústavy čteme: „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát, založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“ Jednotlivá slova se zdají samozřejmá, ale bude třeba opakovaně je vysvětlovat a uvažovat o nich. Jeden příklad výkladu demokratických institucí najdeme v knížce E. Koháka: *Dopisy přes oceán* (v dopise č. VI).

Nedílnou součástí naší ústavy je Listina základních práv a svobod, kterou uznávají všechny vyspělé země světa. V 1. článku této Listiny najdeme formulaci: „Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti a v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“ Budeme skautky a skauty učit, že slovo „lidé“ znamená všechny osoby – ať mluví jakýmkoliv jazykem, mají jakoukoliv barvu pleti, vyznávají jakékoliv náboženství, ať jsou chudí či bohatí, zdraví či nemocní, mladí či staří. Pro společnost má každý z nich větší cenu než zlato, jaderná energie, počítač či kterékoliv nové, převratné vynálezy. Při úvahách o lidských právech nezapomeňme, na článek 33 Listiny: „Každý má právo na vzdělání a školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon.“

Bude potřebné znát i další mezinárodní úmluvy, které se týkají práv dětí. Jsou to Úmluva o právech dítěte a Světová deklarace o přežití, ochraně a rozvoji dítěte. Článek 29 Úmluvy definuje hlavní výchovné úkoly, směřující k všestrannému rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání, rozumových a tělesných schopností, k účtům k lidským právům a svobodám, k účtům k rodičům, k jazyku, ke kulturním hodnotám národním i světovým, k přípravě na odpovědný život ve svobodné společnosti v duchu porozumění, míru, snášenlivosti, rovnosti pohlaví a přátelství mezi všemi národy, národnostními menšinami a náboženskými skupinami, k účtům k životnímu prostředí. Je formulována řada dalších práv dětí, které musíme plně respektovat i v našem programu a praxi. Pravděpodobně to bude znamenat přemýšlet o změně v některých výchovateckých postojích (hlavně ve snížení autoritativních postupů).

B) Obec. Žijeme v různých velkých obcích a k našim povinnostem bude patřit postupně seznamovat děti s jejich organizací, s úkoly obecních zastupitelstev a fungováním i volbami do samosprávy. Budeme hledat cesty, jak pro obec pracovat, čím můžeme prospět a pomáhat. Mohou to být aktivity ekologické, udržování pořádku v okolí klubovny či tábora, pomoc dětem nemocným či jinak postiženým, pomoc při různých akcích obce i širších regionů, spolupráce s dalšími organizacemi, které v obci působí atd. Prokážeme-li naši prospěšnost, máme morální právo žádat od obce pomoc či podporu. Námetů pro činnost se najde jistě velké množství a jejich volba závisí jednak na věku dětí, jednak na skutečných potřebách obce. V praktické činnosti si děvčata a chlapci uvědomí, jak fungují demokratické instituce. Pochopí také odpovědnost za vlastní činy a potřebu dodržovat a uskutečňovat přijatá usnesení a plnit úkoly, které přijmeme. Pochopí také, že účast na volbách by měla být samozřejmá.

Mnohé z úvah o obci a o správě věcí veřejných budou skauti modelově poznávat v každodenní činnosti oddílu. Patří sem např. odpovědnost za oddílový majetek, schopnost i zájem debatovat o programu, vzájemná spolupráce při náročných pracích (hlavně na táborech), společné hledání a rozhodování v obtížných situacích, odpovědnost za přírodu, ale v první řadě naplňování hodnot, obsažených v našem zákoně a slibu.

C) Evropa a širší svět. V nadcházejícím desetiletí očekáváme vstup do Evropské unie. Bude to jistě spojeno s mnoha debatami a třeba i s rozpornými postoji. Skauting má již od doby svého vzniku mezinárodní charakter. Úsilí o spolupráci mezi skautskými

organizacemi ve světě nám nebylo lhostejné, i když po řadu desetiletí bylo znemožněno. Pochopení role evropských institucí bude mezi skauty snazší. Přesto však o evropské spolupráci budeme uvažovat společně s dětmi a hlavně s rovery.

Objevuje se celá řada nebezpečí, která ohrožují celý svět. I když se riziko vzniku jaderných válek snížilo, existuje řada dalších momentů, které nás ohrožují. Většinu z nich si lidé svým současným životním stylem vytvářejí sami. Patří mezi ně např.: hromadné vymírání rostlinných i živočišných druhů, přelidnění světa, vyčerpání zdrojů surovin a energie, znečištění životního prostředí, etnické bouře a lokální války, šíření nemocí, skleníkový efekt a ozónová díra atd. Pokud se neprosadí v nejbližších letech mezinárodní spolupráce, těžko se zdaří jednotlivá rizika zmenšovat. Plyne z toho odpovědnost nás všech za budoucí vývoj celé planety – odpovědnost, které se nikdo nemůže vyhnout. Bude-li se nám dařit vytvářet a podporovat vědomí této odpovědnosti u skautů a zároveň převádět dobrou vůli do praktických činů, bude naše občanská výchova úspěšná.

V budoucnosti se zřejmě vynoří dvě otázky: Co si lidé přejí? A kolik si toho přejí? Podílet se na rozumném přemýšlení a rozumné regulování odpovědi umožňuje splnit úkol, který přesahuje hranice zemí i hranice různých generací.

Bude nezbytné navozovat změny v lidském vědomí, v postojích člověka ke světu, ke svým bližním, k sobě samému i k budoucím generacím. Jinak řečeno ve sféře ducha a při hledání vlastního místa v celkovém řádu bytí. Nestačí vytvářet jen nové metody výchovy, formulovat nové předpisy, zdokonalovat vybavení i programy táborů či vymýšlet nové hry. Společně s dětmi budeme hledat smysl našeho pozemského bytí, z něj odvozovat každodenní chování, hodnotové žebříčky a hierarchii cílů. Po několikáté opakují, že v budoucích desetiletích se neobejdeme bez odpovědnosti – snad bychom měli říci bez globální odpovědnosti – bez hledání všeho, co nás spojuje, počínaje od družin oddílů a středisek, přes různé organizace, které usilují o mravní výchovu, až po společné hledání mravního minima, které by pronikalo do všech forem soužití lidí mezi sebou a s přírodou. Junák má jednu velkou naději. Podobné hlasy nezaznívají v naší zemi ojedinelé. Mnohokrát o tom uvažuje i jeden z bývalých skautů a dnešní prezident – Václav Havel. Můžeme se tedy poučit na domácí půdě a opřít se o slova světově respektované osobnosti.

6. 6. Duchovní rozměr skautské výchovy

Již několikrát jsem se zmínil, že základním znakem skautského usilování a vlastně každé rozumně promyšlené výchovy je hledání cest životem v závislosti na věku i vyspělosti dětí i dospělých. Předpokladem k tomu bude pochopení i zdůraznění duchovního rozměru skautingu. Je to úkol, který nevyřešíme k nějakému termínu. Dějinami lidského myšlení prochází hledání smyslu lidské existence a odvozování důsledků pro výchovu. Je to palčivá problematika dneška a jistě i v budoucnosti bude naléhavým a stále se vracejícím úkolem. Podobné úvahy budou jistě zdrojem mnoha debat jak po stránce obsahové, tak po stránce metodické v celé společnosti i v Junáku.

Od r. 1989 jsme o těchto otázkách mnohokrát debatovali (viz např. sborník Duchovní dimenze ve skautské výchově, Praha, 1992 a mnoho dalších pramenů). Pokusím se naznačit některé z těchto úvah s ohledem na potřeby zítřka.

A) Obsahový pohled. V ruchu každodenní činnosti oddílů se mnohdy soustředíme na otázky organizační či technické, na jednotlivé metodiky skautských disciplín, na přípravu her či na skládání stupňů zdatnosti. Uniká nám – jistě nechtěně – vnitřní smysl našeho úsilí: pomáhat dětem i sami sobě při hledat smysl lidského konání, pochopit duchovní hodnoty i metody, jak se k nim přibližovat. Patří k tomu také poznání, že duchovní hodnoty mají ve výchově přednost před hodnotami materiálními. To si plně uvědomoval již Baden-Powell, když zdůrazňoval základní skautské povinnosti, které jsou obsaženy i v našem slibu.

Promýšlet, postupně prosazovat a uvádět do života duchovní hodnoty nebude nikdy jednoduché. Dnes se světem šíří vlna zklamání – z civilizace, vědy, politiky, ekonomie i veřejného života. Šíří se obavy z budoucnosti. Příliš mnoho falešných proroků jsme zažili, příliš mnoho násilí, válek a holocaustů ničilo lidstvo, příliš mnoho morální a materiální bída vidíme v současném světě. Právě proto povedeme skautky a skauty k tomu, aby se učili naslouchat hlasu svědomí, aby hledali pravdu a vlastní cesty životem, aby pochopili, že služba, motivovaná láskou ve všech podobách (přátelská, mateřská, otcovská, manželská, bratrská atd.) je předpokladem pro přežití lidstva. I přes mnohé negativní zkušenosti povedeme děti, aby poznaly a prožily skutečnost, že bytí je ve své podstatě dobré a člověk je v zásadě altruistický. Je to poselství mnoha myslících duchů minulosti i současnosti – a je to i poselství našich zakladatelů.

Znakem duchovního života je neustálé hledání, spojené s jakýmsi nepokojem srdce. Projevuje se snahou pohlédnout za obzor každodenního a ryze praktického života konzumního stylu. Je spojeno s nespokojeností s obvyklými hotovými odpověďmi či praktickými návody. V myšlení mnoha dětí se vynořují otázky o smyslu života, o existenci Boží, o tom, co je po smrti, jak se chovat k druhým lidem i ke všemu živému, proč je na světě bída, hlad, války atd. Objevují se záhy v dětském věku a později velmi naléhavě v době dospívání. Vynoří se opětovně na životních křížovatkách, při různých osobních či rodinných tragediích a často v nemoci a ve stáří. Jsou to otázky obtížné, často naléhavé, ale přesto bývají zanedbané, překrývané a potlačené běžnými životními starostmi a zmatky.

Symbolem duchovního usilování je zdolávání cesty na vysokou horu. Naznačuje potřebu vytrhnout se z pohodlného života, přestat mnohé zkoušky, být vytrvalý a naslouchat s respektem svému okolí, i když smýšlí odlišně. Je to cesta jistě obtížná, najdeme ji v mnoha mytologiích i v uměleckých dílech. Vzpomeňme si na Tolkienovy hobity, na Coelhova Alchymistu, na Carterovu Školu Malého stromu, na starou Herodotovu Anabázi Řeků, ale i na mnohé pohádky. U předchůdců skautingu často najdeme podobné úvahy. H. D. Thoreau používá obraz putování do Svaté země jako symbol duchovní cesty. Člověk na ní zprvu něco ztrácí, opouští domov, ale časem jej znovu objeví ve své mysli a vrátí se poučen a připraven pro nové úsilí. Cesta za

poznáním vede k návratu k sobě samému a k vlastnímu nitru. Nelze se pak jen utápět v běžných starostech, přidávat se k falešným prorokům, kteří nabízejí jednoduché návody pro život, ani k různým modelům hotových receptů či zdánlivě dokonale platných odpovědí.

Čeká nás doba, kdy hledání duchovních cest bude znít stále naléhavěji z různých stran světa. Bude to cesta nemyslitelná bez přípravy dětí. Máme mnohé zkušenosti a byla by to velká prohra, kdybychom je nedokázali použít a rozvíjet mezi světluškami, vlčaty, skautkami, skauty, rovery i mezi dospělými členy.

B) Metodika duchovní výchovy. Nestačí pouze uvažovat o formulacích, které by vyjádřily duchovní rozměr skautingu. Bude třeba znovu a znovu hledat a zkoušet cesty, jak vést děti. Máme mnoho možností: prožívání krásy přírody a jejího řádu, rozvíjení spolupráce, zkušenost dobrých činů, konaných bez nároků na odměnu, překonávání sobectví a pohodlnosti, pěstování kladných emocí a vztahů mezi lidmi, výcvik a sebeovládání, cvičení ve vnitřní kázni, rozlišování mezi dobrem a zlem a hlavně citlivé naslouchání hlasu svědomí.

Tyto metody – a jistě i řada dalších – prostupují mnohé z našich programů. Jde o to, abychom se stále učili využívat naše možnosti i zkušenosti nejen pro zábavu dětí, ale v první řadě pro jejich mravní rozvoj a respektovali jejich věkové i individuální rozdíly. Duchovní vývoj můžeme ve zjednodušené podobě vyjádřit následovně:

- Základní potřebou dětí v raném věku bude získání životní jistoty. Tato potřeba je uspokojována, jestliže dítě poznává a pociťuje, že je má někdo rád, že se o ně stará a nedopustí, aby trpělo újmu. Časem se v rodině vytvářejí jistá pravidla. Některá mohou být velmi přísná (např. neběhat do jízdny dráhy, tlumit špatné návyky či různé zlomyslnosti), jiná bývají mírnější. Je třeba odlišovat, co je zlá vůle (ubližení druhému) od různých neobratností, při kterých se něco poškodí (zvrhne, rozbije aj.).
- V předškolním věku vede dítě převážně rodina, s kterou prožívá dobré i zlé, a zároveň se v ní učí a postupně zvládá základní pravidla sociálního a morálního chování. Potřebuje mít kolem sebe vzory, které napodobuje. Základ pro budoucí duchovní život tvoří láskyplné prostředí, soucit, pochopení, spolupráce i opora, ale zároveň i pevná ruka a řád. Výchovnou roli mívají pohádky, které se dětem opakovaně vypráví a v nichž v jednoduché formě poznávají dobro i pravidla slušného chování. Ve zjednodušené podobě se uplatní biblické příběhy, dějinné události, ale i příběhy z rodinné tradice.
- U světlušek a vlčat se prosazuje smysl pro živé děje. Kladou někdy otázky, které mají náboženský či metafyzický charakter, ale příliš o nich ještě nehlobají. Spokojí se s jednoduchou odpovědí, kterou však nesmíme zůstat dlužni. Záměrně je vedeme ke spolupráci, k jistému sebeovládání a hledáme cesty k rozvíjení citového života. Večerní ohně, společný zpěv, kreslení, živá a dobře motivovaná vyprávění, hry s jednoduchými pravidly, ale i jistá důslednost v maličkostech, v osobní hygieně či v dodržení jednoduchých zvyklostí

a pravidel – to vše jsou kroky na stezkách k duchovnímu rozvoji. Důležité je umět vysvětlit důvody našeho jednání především těm, kdo jsou jim blízcí, mají je rádi a dokážou s nimi trpělivě a srozumitelně mluvit. Právě proto je role Velké světlušky či Starého vlka nesmírně důležitá a odpovědná.

- Kolem 10. – 11. roku dochází ke zlomu v duchovní výchově. Rozvíjí se introspekce, děti uvažují o vlastních prožitcích, o motivaci vlastní i druhých lidí, hlavně spolužáků, kamarádů, hrdinů z četby či televize, ale i učitelů a vůdců. Do programu patří řada prvků, které rozvíjejí vnitřní život. Na táborech užíváme srozumitelná denní hesla, která stručně rozebereme a večer zopakujeme. Úvahu mohou připravit i rádci či některé z dětí. Navozujeme rozpravy u ohně a záměrně připravujeme společné programy uprostřed přírody. Některé děti začnou klást otázky o smyslu života, o vesmíru a objeví se úvahy o Bohu. Bývají často jednoduché, ale o to je větší úkol, abychom na ně odpovídali srozumitelně a nevyhýbali se žádné z nich. Mlčení či vyhýbavé odpovědi oslabují důvěru ve vůdce a berou dětem jistotu. Se svými otázkami se obrátí jinam anebo je pro budoucnost potlačí.
- Introspekce dětí se v dalších letech postupně prohlubuje. Všímají si dění kolem sebe a ostře posuzují chování i motivaci druhých – v dobrém i zlém. Usilovně hledají životní jistoty a vzory. Je to doba, kdy se pokoušejí o velké a hrdinské činy, které však přesahují jejich možnosti. Mohou se objevit úvahy o smrti, zvláště zemře-li někdo v jejich okolí, a objeví se otázka o životě „po smrti“. Neúspěchy ve škole, v oddíle, v různých činnostech, ale i ve vztazích mohou vést k úzkosti, k sociální izolaci, ke vzdoru či k agresi. Ponechat je bez povšimnutí je nebezpečné a prohlubuje to nevhodné reakce i pro budoucnost.
- V tomto věku budeme záměrně navozovat nové a prohloubené duchovní prožitky: den o samotě při prožívání a pozorování přírody, bdění u ohně či pod širým nebem, rozhovory na témata vnitřního života, sebepoznávání a upevňování sebejistoty, úvahy a debaty nad skautským zákonem a slibem, dodržování pravidel spolupráce při společných činnostech i při hrách. Morální rozlišování bývá velmi ostré. Skauti a skautky většinou touží po dokonalosti, ale nedaří se jim jí dosáhnout. U hloubavých jedinců to může vést k silným vnitřním konfliktům. Mnohdy se rozhodují, zda přijmou či nepřijmou víru na základě vlastního rozhodnutí a nikoliv jen pod vlivem rodiny či nějaké autority. Události, které zažijí, jsou výzvou k přemýšlení o životě, přátelství, čestnosti či pravdě. Jsou to pozitivní znaky rozvoje svědomí i duchovního života. Mohou měnit své názory i postoje, ale bývá to příznak hledání vlastní cesty. Role vůdce jako poradce ve vnitřním životě je nesmírně důležitá a pomáhá uspokojovat potřebu jistoty. Pro méně zkušeného vedoucího se může objevit nebezpečné pokušení. Je lákavé stát se vzorem, být ctěn a napodobován. Tomu nesmíme podléhat. Hlubinu vnitřní bezpečnosti je třeba postupně převádět z roviny osobní do roviny, která člověka přesahuje.

- Věk roverský je věk dozrání k duchovní kultuře. Je to doba dalšího přemýšlení, hledání životní orientace, hledání sebe sama a své totožnosti, zkoušení různých cest i vztahů, přijímání velkých ideálů, ale i doba pocitů nepochopení ze strany dospělých a také různých zklamání osobních. Je to doba hledání vztahů partnerských, které jsou prožívány velmi silně a opravdově, doba snění o budoucnosti i doba jakéhosi dialogu se životem, který se jim otvírá a do kterého vstupují s nadějí a ideály. Vytvářejí se silné vrstevnické skupiny, plné debat, sporů, společných činností a společných závazných rozhodnutí.

Bude na místě učit rovery různé metody i techniky duchovního života. Patří sem ranní mlčení, četba inspirativních textů i uvažování nad vhodnými citáty. Doporučujeme občasné zklidnění mysli uprostřed dne, kdy alespoň na krátkou chvíli se odpoutáme od všedního ruchu. Potřebná je večerní rekapitulace dne s úvahou, co se zdařilo a co nikoli, příprava na zítřek, co chci udělat a na co se připravit, trochu hudby, pohled na pěknou reprodukci či kratší inspirativní text, s kterým se většinou usíná. Den tvrdého života, kdy překonávají vlastní pohodlnost – spí na tvrdé podlaze, drží hladovku a pokud možno omezí plané řeči. Den vycházky do přírody na dvanáct i více hodin v samotě či v malé skupině se snahou prožít jej v rytmu přírody i lidských vztahů, s promýšlením nějaké hodnoty či s řešením nějakého palčivého problému. Bude žádoucí je učit a zkoušet s nimi různé formy soustředění mysli koncentračním cvičením a pěstovat meditaci jako metodu pro řešení vnitřních problémů, pro sebepoznání či pro hledání cest do budoucnosti. Je to věk, kdy je možno prožít skutečnost, která přesahuje denní shon, a míří k pochopení lásky i dobra, k pochopení výchovy jako předávání sama sebe druhým i přejímání poučení od druhých. Dovršuje se vývoj svědomí a rozhoduje se, zda jeho hlas bude slyšen a pěstován či naopak zanedbáván. Společné hledání, debaty, přemýšlení a snad i dlouhé diskuse jsou nezbytné a pro rovera mnohdy užitečnější než cesty individuální. V tom je síla i naděje roverského kmene, propojeného důvěrou a upřímností a vzájemným respektem jednotlivých členů.

- Nebudeme opomíjet ani přípravu nových vůdců. Kurzy pro ně – ať již lesní školy či různé semináře – se nemohou obejít bez úvah o vnitřním životě vlastním či o metodách, jak k němu vést děti. Jsou to otázky, které nemůžeme odkládat a zapsat do činnického záznamu, ale musíme je prožít a stále znovu promýšlet.

Uvedené náměty nejsou jednoduchý návod, jak přistupovat k duchovnímu rozměru skautingu. Mnohé budeme v budoucnosti zkoušet a nesmíme se nechat odradit nesázemi. Hledání cest životem nebude nikdy uzavřený proces. Bez naslouchání hlasu svědomí, bez opakované sebevýchovy a bez vzájemné podpory v přátelských kroužcích i v rodinách se naše putování od dětství až do stáří neobejde. Ve svých nejlepších představitelích a oddílech podporoval Junák cesty k poznání sebe sama i světa kolem nás, k dialogu, spojeného se vzájemným respektem

a ke službě, která přesahuje jedince a míří za omezený osobní obzor a za každodenní shon. Tento odkaz nemůžeme opominout a bude naší povinností předávat jej následníkům.

Povzbuzování a rozvíjení duchovního rozměru výchovy bude v nadcházejících letech nezbytné, byť i obtížnější než ostatní vytyčené úkoly. Je to úkol, který nesmíme zanedbat – a asi i při jeho plnění půjdeme proti pomíjivému duchu doby.

Chtěl bych vás nakonec ještě jednou vyzvat, abyste se pokusili podívat na svět tak, jak je to určitě možné: Jako na divukrásné místo, které můžeme ještě zlepšit a kultivovat jako nějakou zahradu. Pokuste se být při tom skromní jako zkušený zahradník.

K. R. Popper

Závěr

Úvahy o budoucím zaměření činnosti Junáka nekončí. Opětovně se budeme ptát, kam směřujeme, zda se pohybujeme po správné stezce a podle správného azimutu a zda si klademe dobré otázky, odpovídající potřebám dětí i zájmům společnosti. Bez poučení z úspěchů i chyb minulosti a bez pohledu na budoucnost, byť i její obrysy jsou neostře, nemá výchovné usilování naději na výrazný úspěch. Reagování na pouhé potřeby dne snadno zavede na scestí. Platí to o osobním životě každého z nás i o celém Junáku. I když každá nastupující generace si bude znova ohledávat vlastní cesty, odpovídající změnám doby i společnosti, základní myšlenky skautingu zůstanou pevné. Jsou vytyčeny zákonem a slibem i základními metodami naší výchovy. Mnohdy nás povedou k myšlení i jednání proti pomíjivému duchu doby v zájmu vytváření pevných morálních hodnot. Vedou k úsilí, které se snaží nahlédnout za horizont všedních dnů tohoto světa.

Neobejdeme se bez skromnosti. Nemám na mysli skromnost ekologickou či materiální, ale skromnost myšlenkovou. Provázet nás bude vědomí, že je mnoho skutečností, které ještě neznáme. Patří sem složitý vývoj dětí, vlivy, které na ně ve složitých vztazích působí, svět, ve kterém budou žít – a konec konců i sebepoznání nás samotných. Životní cesta bude spojena s neustálým učením, poznáváním, kreativním experimentováním, překonáváním omylů a jednostranností. To vše bude tvořit drama našich životů. Rozhodnutí věnovat se výchově je rozhodnutím, které překonává život jedince a je cestou duchovní.

Jistě i v budoucnosti přijdou chvíle, kdy míváme pocit, že se nám nedaří, že jsme unaveni a že vyhasíná náš vnitřní plamen. V takových chvílích nebud'me sami, ale hledejme oporu jednak mezi přáteli, jednak v oddílech mezi dětmi. Čekají na další program, těší se na něj a pomohou překonat chvíle subjektivní skepse. Radost malých světlůšek a vlícat, skautek i skautů je pro činovníky výzvou, abychom překonávali naše vlastní drobné i větší zátěže. Může se objevit i skepse existencionální – pocit, že se nám ztrácí smysl života. I té dokážeme čelit. Prožívat opakovaně krásu přírody a lidských vztahů. Kdo dobře zná krásu jarního lesa, podzimních barev, zmlžených večerních oparů, čistých potoků či noční oblohy, kdo dobře zná prožitek lidského přátelství, lásky ve všech podobách i dobrého činu, kdo dobře zná dětskou radost, nemůže pochybovat o smyslu světa a našeho usilování. Možnost vývoje člověka i celého světa k vyššímu, až netušenému stupni, je otevřená. Je na nás, zda a jak ji v nadcházejícím století společně uchopíme.

Preji vám všem i vašim následníkům naději v dobrou budoucnost, v dobré vybavení na dobré stezky, v dobré odpovědi na dobré otázky a opakovanou radost z radosti dětí.

Základní literatura

- Břicháček V.: Poselství skautské výchovy, Liberec, 1991
- Břicháček V.: Skautské putování po stezce životem, Praha, 1995
- Dunovský J.: Sociální pediatrie, Praha, Grada 1999
- Dunovský J., Dytrych. Z., Matějček Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, Praha, Grada, 1995
- Elliotová M.: Jak ochránit své dítě, Praha, Portál, 1994
- Jak se žije českým dětem, Přítomnost, 2000, 12, 11-25
- Janát B.: Myslet proti duchu doby, Praha, Vyšehrad, 1999
- Kohák E.: Dopisy přes oceán, Praha, SPN, 1991
- Kohák E.: Člověk, dobro, zlo, Praha, 1993
- Langmeier J., Krejčířová D.: Vývojová psychologie, Praha, Grada, 1998
- Langmeier J., Matějček Z.: Psychická deprivace v dětství, Praha, Avicenum, 1974
- Lorenz K., Popper K. R.: Budoucnost je otevřená, Praha, Vyšehrad, 1997
- Matějček Z.: Co, kdy a jak ve výchově dětí, Praha, Portál, 1996
- Matějček Z.: Dítě a rodina, Praha, SPN, 1992
- Nagy L.: 250 miliónů skautů, Praha, Junák TDC, 1999
- Nešpor K., Csémy L.: Léčba a prevence závislostí, Praha, Psychiatrické centrum, 1996
- Palouš R.: Světověk, Praha, SPN, 1990
- Palouš R.: Česká zkušenost, Praha, SPN, 1994
- Svojsík A. B.: Základy junáctví, Praha, 1912
- Svojsík A. B., Novák, J.: Základové skautingu, Praha, Čs. obec sokolská, 1920
- Vágnerová M.: Vývojová psychologie, Praha, Karolinum, 1996
- Zajíc J. a spol.: Duchovní dimenze ve skautské výchově, Praha, Junák, 1992

Časopisy

- Skauting (Junák TDC)
- Psychologie dnes (Portál)
- Děti a my (Portál)

Junák na přelomu století

autor

Václav Břicháček

fotografie

archiv

grafická úprava obálky

Josef Přech

grafická úprava a DTP

Digital Image Studio s.r.o.

vydal

Junák - svaz skautů a skautek ČR, Tiskové a distribuční centrum

Senovážné nám. 24, 116 47 Praha 1

jako svou 62. publikaci

v roce 2001

editor

Markéta Havlová

vytiskla

Česká Typografie, a.s.

náklad 6000 ks

vydání první

© Junák - svaz skautů a skautek ČR, Tiskové a distribuční centrum, 2001

Tato publikace byla vydána za podpory MŠMT ČR

Určeno pro vnitřní potřebu.

ISBN 80-86109-56-9

...s hravými nápady pro nejmenší

Světýlko

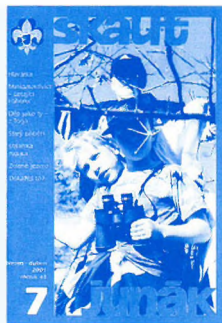
Měsíčník Světýlko je určen nejmladším členům Junáka – světluškám, žabčickám a vlčatům. Jako druhý vedoucí jim nabízí řadu námětů k činnosti, ať už s oddílem či doma. Zaměřuje se na výchovu podle světluškovského a vlčáckého slibu a zákona a silně vtahuje děti do dění v hnutí a posiluje v nich pocit sounáležitosti.

...pro zvědavou a činorodou mládež

Skaut-Junák

Nejstarší vycházející časopis pro mládež u nás založený v roce 1915. Je určen věkové kategorii jedenácti až čtrnáctiletých skautek a skautů. Vedle populárně zaměřených rubrik s náměty pro činnost oddílů, družin i jednotlivce tu najdete řadu dalších informativních i zábavných rubrik, reportáží, článků a povídek.

...po cestách osobního růstu

Roverský kmen

Dvouměsíčník určený především rangers a roverům ve věku 15–26 let. Každé číslo přináší spoustu dobrého čtení zaměřeného hlavně na zájmy této věkové kategorie, jako jsou toulky přírodou, malé i velké výpravy či oddílové – kmenové akce. Součástí časopisu je dvaatřicetistránková příloha formátu A6, která se jmenuje Semínka.

Skauting

Hlavním úkolem měsíčníku Skauting je pomáhat vůdcům a činovníkům především po stránce metodické a informační při vedení oddílů, středisek a okresních rad. Obsahuje přílohy a vkládaný informační zpravodaj Junák hlásí. Skauting odebírá většina dospělých činovníků Junáka, nechybí na žádném středisku.

Cena: 45.- Kč

...kniha výchovy na
cestu životem

Skautské putování po stezce životem

Vývojová psychologie v praxi – tak se dá shrnout tato kniha, kterou napsal čestný náčelník br. Václav Břicháček - Gigant. Její stěžejní myšlenkou zůstává výchova, ale trochu v jiných dimenzích. Nejde již ani tak o to, co je skauting a jak k němu přivádět své svěřence v oddíle, ale spíše o to, co znamená přijmout skauting jako svůj životní styl – jako svou životní stezku. Více napoví názvy kapitol: Mezníky na životní stezce, Vstup do dospělosti, Budeme již brzy tři, Start do života – rok velkých změn...

...váš průvodce na
skautské stezce

Tiskové a distribuční centrum Junáka

Senovážné nám. 24, 116 47 Praha 1

tel.: 02/ 24 102 223, fax: 02/ 24 102 399, e-mail: tdc@junak.cz

<http://www.skaut.cz/tdc>

Václav
Břicháček

Narodil se 14. června roku 1930 v Písku, maturoval na gymnáziu (1949), absolvoval studium psychologie na Karlově univerzitě (1953).

Pracoval jako psycholog v Psychologickém ústavu univerzity Karlovy, Výzkumném ústavu psychiatrickém a v Laboratorii preventivní a sociální pediatrie ILF Praha. V roce 1990 byl povolán zpět na katedru psychologie FF UK Praha a habilitován. Zabýval se rozhodovacími procesy a pracovní výkonností, později překonáváním závažné a dlouhodobým vývojem dětí žijících v sociálně rizikových podmínkách, drogovou závislostí a vývojovými poruchami dětí. Autorsky zpracoval na dvě stovky odborných publikací.

Byl členem 1. oddílu Junáka v Písku, absolvoval Oblastní lesní školu (1946), vedl 6. oddíl Junáka, účastnil se čs. výpravy na Jamboree ve Francii (1947). V roce 1968 byl zvolen místonáčelníkem chlapeckého kmene. Po posledním obnovení skautingu se na sněmu v květnu 1990 stal náčelníkem chlapeckého kmene a náčelníkem Českého a Slovenského skautingu. Roku 1992 byl zvolen čestným náčelníkem Junáka.

Je autorem řady článků uveřejněných ve skautském tisku. Napsal publikace Poselství skautské výchovy, Skautský oddíl a Skautské putování po stezce životem. V posledních letech uskutečnil řadu přednášek na kurzech, roverských setkáních a lesních školách.

